

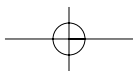
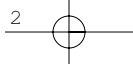
**ΚΛΑΔΟΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (ΕΛΨΕ)**

ΣΥΝΔΕΣΗ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ - ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

**Μεταπτυχιακή εκπαίδευση,
Πρακτική άσκηση, Έρευνα
και Θεσμική κατοχύρωσή τους**

**ΑΘΗΝΑ 2007
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ**

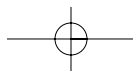

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου	4
Σύντομο ιστορικό του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας & Ψυχολογίας της Υγείας	5
1. Πανεπιστημιακή Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση στην Κλινική Ψυχολογία στην Ελλάδα	7
<i>Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι</i>	
2. Πρακτική άσκηση και εποπτεία: εμπειρία από το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών	15
<i>Έρα Κόλλια</i>	
3. Προβλήματα και προοπτικές στην επαγγελματική ταυτότητα μέσα από την εμπειρία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας	24
<i>Αφροδίτη Πριμικήρη</i>	
4. Πρακτική άσκηση και εποπτεία: η εμπειρία από το Πρόγραμμα Εκπαιδευτικής/Σχολικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου	30
<i>Ανθή Λούτσιου-Ladd</i>	
5. Η Ψυχολογία της Υγείας σε Μεταπτυχιακό Επίπεδο στο Πανεπιστήμιο Κρήτης	34
<i>Ευάγγελος Καραδήμας</i>	
6. Ειδικεύσεις Κλινικής Ψυχολογίας, Ψυχολογίας της Υγείας, Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Ενηλίκων – θεσμοθέτηση θέσεων ασκούμενων στα νοσοκομεία και πιστοποίηση φορέων	40
<i>Φλωρεντία Μπακομήτρου</i>	
7. Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Εξέλιξη	46
<i>Φώτιος Αναγνωστόπουλος</i>	
8. Προτάσεις- Ψήφισμα Διημερίδας	50

Αντί Προλόγου

Στις 11 και 18 Μαΐου 2006 στο Αμφιθέατρο του Αντικαρκινικού Νοσοκομείου «Μεταξά» στον Πειραιά πραγματοποιήθηκε Διημερίδα με θέμα: «Σύνδεση Νοσοκομείου-Πανεπιστημίων: Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση, Πρακτική Άσκηση, Έρευνα και η Θεσμική κατοχύρωσή τους». Τη Διημερίδα οργάνωσαν ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας & Ψυχολογίας της Υγείας της ΕΛΨΕ, η Πανελλήνια Ένωση Νοσοκομειακών Ψυχολόγων (ΠΕΝΟΨΥ) και ο Τομέας Ψυχικής Υγείας του Νοσοκομείου «Μεταξά».

Τα θέματα που παρουσιάστηκαν από τους ομιλητές αφορούσαν (α) τη συνεχιζόμενη και μεταπτυχιακή εκπαίδευση στην Κλινική Ψυχολογία και την Ψυχολογία της Υγείας, (β) την πρακτική άσκηση και εποπτεία σε μεταπτυχιακά προγράμματα Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας, (γ) θεσμικά ζητήματα, όπως η ανάγκη κατοχύρωσης των Ειδικεύσεων της Κλινικής Ψυχολογίας, της Ψυχολογίας της Υγείας, και της Ψυχικής Υγείας παιδιών & ενηλίκων καθώς και η θεσμοθέτηση θέσεων ασκούμενων φοιτητών σε νοσοκομεία, κέντρα ψυχικής υγείας και η πιστοποίηση νοσοκομείων και κοινοτικών δομών που θα παρέχουν εκπαίδευση στους ασκούμενους φοιτητές.

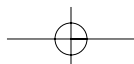
Στην παρούσα έκδοση έχουν περιληφθεί ορισμένες από τις εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν σε εκείνη τη Διημερίδα. Ευχαριστούμε τους εισηγητές της Διημερίδας που έστειλαν τα κείμενά τους, τα οποία αποτελούν τα αντίστοιχα κεφάλαια, όπως και την τελειόφοιτο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας, του Πανεπιστημίου Αθηνών Κωνσταντίνα Κοκκότη για την συν-επιμέλεια των κειμένων. Επιπλέον ευχαριστούμε τον Εκδοτικό Οίκο Ελληνικά Γράμματα για τη χορηγία αυτής της έκδοσης.

Οι συντονιστές του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας/Ψυχολογίας της Υγείας

Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι
Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φώτιος Αναγνωστόπουλος
Επικ. Καθηγητής Ψυχολογίας της Υγείας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Αθήνα , Οκτώβριος 2007

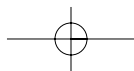
Σύντομο ιστορικό του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας

Ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας αποτελεί ένα «διπλό» κλάδο της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας. Αντιπροσωπεύει την **Κλινική Ψυχολογία** ως τον κλάδο που στοχεύει στην εφαρμογή των ψυχολογικών αρχών, μεθόδων και διαδικασιών για την κατανόηση, εκτίμηση, πρόβλεψη και βελτίωση της γνωστικής, συναισθηματικής, συμπεριφορικής και κοινωνικής δυσπροσαρμογής, έκπτωσης ή δυσφορίας, που συνοδεύουν τις ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις των ατόμων. Επίσης, αντιπροσωπεύει την **Ψυχολογία της Υγείας** ως τον κλάδο που μελετά και παρεμβαίνει στους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη διατήρηση και προαγωγή της υγείας, στην εκδήλωση και έκβαση της ασθένειας και στη φροντίδα της υγείας.

Στον Κλάδο συμμετέχουν περισσότερα από 50 μέλη. Πρόκειται για επιστήμονες που ασχολούνται με το κλινικό, το ερευνητικό και το διδακτικό έργο στο χώρο της Κλινικής Ψυχολογίας ή της Ψυχολογίας της Υγείας. Τα μέλη του Κλάδου είναι κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος, ενώ και υποψήφιοι διδάκτορες μπορούν να παρακολουθούν τις εργασίες του Κλάδου. Τα μέλη του Κλάδου συνεδριάζουν κάθε μήνα.

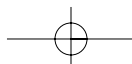
Ο Κλάδος συντονίζεται από δύο μέλη του, τα οποία εκλέγονται ανά διετία. Για το διάστημα 2007-2009 συντονιστές είναι η Αν. Καλαντζή-Αζίζι, Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (E-mail: kalantzi@psych.uoa.gr), και ο Φ. Αναγνωστόπουλος, Επίκ. Καθηγητής Ψυχολογίας της Υγείας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (E-mail: fganagn@hol.gr).

Ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας έχει αναπτύξει σημαντικό επιστημονικό έργο, όπως διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων, επιμέλεια επιστημονικών εκδόσεων κ.ά. Λεπτομέρειες για τις επιστημονικές δραστηριότητες του Κλάδου υπάρχουν στην ιστοσελίδα www.clinicalhealthpsychology.gr

Όσον αφορά την επαγγελματική άσκηση της ειδικότητας του κλινικού ψυχολόγου και του ψυχολόγου της υγείας, δεν έχουν εκδοθεί έως σήμερα άδειες άσκησης των ειδικοτήτων. Παρότι ο Νόμος για την άσκηση του επαγγέλματος του ψυχολόγου στην Ελλάδα ψηφίστηκε το έτος 1979 και τα ειδικότερα προσόντα για την άσκηση του έργου του κλινικού ψυχολόγου έχουν καθοριστεί με υπουργική απόφαση από το 1981, δεν έχουν έκτοτε τεθεί σε εφαρμογή οι σχετικές διατάξεις. Ωστόσο στα Ελληνικά Πανεπιστήμια λειτουργούν Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών κλινικής ψυχολογίας και ψυχολογίας της υγείας.

Πανεπιστημιακή μεταπτυχιακή εκπαίδευση στην Κλινική Ψυχολογία στην Ελλάδα

*Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι
Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας
Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας
του Πανεπιστημίου Αθηνών*

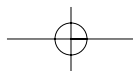
Το κεφάλαιο αυτό έχει ως στόχο την πληροφόρηση σχετικά με την πανεπιστημιακή μεταπτυχιακή εκπαίδευση στην Κλινική Ψυχολογία στην Ελλάδα, ώστε να γνωστοποιηθούν οι προσπάθειες που γίνονται από την πλευρά των Πανεπιστημίων για μια όσο το δυνατόν αρτιότερη προετοιμασία κλινικών ψυχολόγων. Πρέπει να τονιστεί ότι η μεταπτυχιακή εκπαίδευση σε εφαρμοσμένους κλάδους και στη συγκεκριμένη περίπτωση στην Κλινική Ψυχολογία είναι δυνατή μόνο εφόσον υπάρχει στενή συνεργασία με τους «μαχόμενους συναδέλφους της πράξης», δηλαδή τους κλινικούς ψυχολόγους, οι οποίοι ως επόπτες επωμίζονται ένα τεράστιο βάρος και μια μεγάλη ευθύνη, γεγονός που τους καθιστά αναντικατάστατους. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό να αναδειχθεί ο σημαντικός ρόλος τους και να συζητηθούν θέματα που άπτονται αυτής της στενής και άκρως απαραίτητης συνεργασίας μεταξύ Πανεπιστημίων και επαγγελματιών.

Κλάδος Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 1993/94 (Υ.Α. Β7 /2/23.11.1993) ως συνέχεια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Ψυχολογίας του 1985 (web.auth.gr/psy/).

Ο κλάδος Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας είναι ένας από τους τέσσερις κλάδους, οι οποίοι οδηγούν σε μεταπτυχιακό δίπλωμα σπουδών. Οι άλλοι τρεις κλάδοι είναι ο κλάδος Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας Εξαρτήσεων, ο κλάδος Σχολικής και Εξελικτικής Ψυχολογίας και ο κλάδος Γνωστικής Ψυχολογίας.

Ο σκοπός του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κοινωνικής Κλινικής

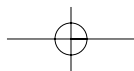

Ψυχολογίας είναι να εκπαιδεύσει ψυχολόγους, προκειμένου να λειτουργήσουν ανεξάρτητα ως κλινικοί ψυχολόγοι είτε στο δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα. Αυτό σημαίνει ότι οι απόφοιτοι πρέπει να μπορούν να δράσουν αυτόνομα ως θεραπευτές διαθέτοντας μια διευρυμένη οπτική γωνία για την αιτιότητα των προβλημάτων των πελατών τους και μια ιδιαίτερη ευαισθησία για τα κοινωνικά προβλήματα και τον τρόπο με τον οποίο αυτά επηρεάζουν την ψυχολογία του ατόμου. Επίσης, πρέπει να έχουν τις βάσεις αφενός για την κοινοτική-κλινική ψυχολογία προκειμένου να ασχοληθούν με το σχεδιασμό και την οργάνωση ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, αφετέρου για την ανάπτυξη ερευνητικής δραστηριότητας. Η θεωρητική προσέγγιση που διδάσκεται και εφαρμόζεται μέσα στα πλαίσια του τμήματος είναι η γνωστική-συμπεριφορική προσέγγιση. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της πρακτικής τους άσκησης, οι εκπαιδευόμενοι έχουν την ευκαιρία να εξοικειωθούν και με την εφαρμογή άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως τη γνωστική-αναλυτική, την ψυχοδυναμική και τη συστημική.

Ως προϋπόθεση για τη φοίτηση στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας θεωρείται το πτυχίο τετραετών Τμημάτων ή Προγραμμάτων Ψυχολογίας ή ισοτίμων και αντιστοίχων της ημεδαπής. Όσον αφορά τον αριθμό των εισακτέων, δεκτοί γίνονται έξι σπουδαστές ανά έτος.

Στα κριτήρια επιλογής με αντίστοιχα ποσοστά αξιολόγησης περιλαμβάνονται η επιτυχής συμμετοχή στις εισαγωγικές εξετάσεις που διεξάγονται από το Τμήμα, με ποσοστό συμμετοχής στο συνολικό βαθμό αξιολόγησης 20% από το οποίο 10% αντιστοιχεί σε κάθε ένα από τα δύο μαθήματα που εξετάστηκαν. Τα δύο μαθήματα στα οποία εξετάζονται οι υποψήφιοι είναι ένα υποχρεωτικό μάθημα Κλινικής Ψυχολογίας και ένα επιλογής, το οποίο είναι Ψυχοθεραπεία ή Κοινωνική Ψυχολογία. Η επιτυχής συμμετοχή στις εξετάσεις προϋποθέτει ότι η μέση βαθμολογία των δύο εξεταστών είναι τουλάχιστον «πέντε» στη βαθμολογική κλίμακα «ένα» ως «δέκα». Επιπλέον, κριτήριο επιλογής αποτελεί ο βαθμός πτυχίου, με ποσοστό αξιολόγησης 25%, ο μέσος όρος των βαθμών του υποψηφίου κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών του στα μαθήματα της Κλινικής και της Κοινωνικής Ψυχολογίας, με ποσοστό αξιολόγησης 25% και ο βαθμός διπλωματικής εργασίας, με πο-

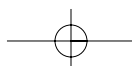

σοστό αξιολόγησης 15%. Η συνέντευξη που διενεργείται από ειδική εξεταστική επιτροπή, η οποία ορίζεται από τη Γενική Συνέλευση του τμήματος, μετά από πρόταση του τομέα της Κοινωνικής και Κλινικής Ψυχολογίας, συγκεντρώνει ποσοστό αξιολόγησης 10%. Συμπληρωματικά, ο υποψήφιος φοιτητής πιστώνεται με επιπλέον ποσοστό 5% για επιπλέον κριτήρια, όπως τυχόν ερευνητική εθελοντική εργασία και συναφή εξωπανεπιστημιακή δραστηριότητα.

Η διάρκεια των σπουδών κυμαίνεται από τρία έως τέσσερα έτη και συμπεριλαμβάνει θεωρία, πρακτική άσκηση και την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας. Τα πρώτα δύο έτη είναι πλήρους απασχόλησης και οι εκπαιδευόμενοι θα πρέπει να είναι διαθέσιμοι όλα τα πρωινά για την πρακτική άσκηση και όλα τα απογεύματα για την παρακολούθηση των μαθημάτων και την κλινική εποπτεία.

Στον Πίνακα 1 περιλαμβάνονται τα μαθήματα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας.

Πίνακας 1. Μαθήματα του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας	
Κλινική I	Γνωστική συμπεριφορική ψυχοθεραπεία (24 εβδομάδες)
Κλινική II	Σχεδιασμός ψυχοκοινωνικών συστημάτων (20 εβδομάδες)
Κλινική III	Ψυχοπαθολογία ενηλίκων
Κλινική IV	Ψυχοπαθολογία ανηλίκων
Κλινική V	Ομαδική ψυχοθεραπεία
Κλινική VI	Συζήτηση περιπτώσεων (30 εβδομάδες)
Κλινική VII	Ποιοτικές μέθοδοι (μάθημα επιλογής)
Κοινωνική I	Μικροκοινωνική
Κλινική I	Γνωστική συμπεριφορική ψυχοθεραπεία (24 εβδομάδες)
Κοινωνική II	Μακροκοινωνική
Στατιστική I & II	
	Σύνολο μαθημάτων: 11

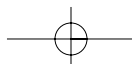

Στο δεύτερο εξάμηνο των σπουδών τους, οι φοιτητές αρχίζουν την πρακτική τους άσκηση στις διάφορες δομές. Αυτό σημαίνει ότι για τα επόμενα δύο χρόνια και για περίπου δέκα μήνες του κάθε έτους παρακολουθούν τις δραστηριότητες των δομών τέσσερις ημέρες την εβδομάδα. Την πέμπτη ημέρα της εβδομάδος την αφιερώνουν στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής. Συνολικά, συμπληρώνουν περίπου 2400 ώρες πρακτικής άσκησης.

Οι δομές έχουν επιλεγεί με ένα τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχουν μια ποικιλία εμπειριών τόσο από απόψεως πληθυσμών όσο και θεωρητικών προσεγγίσεων. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές αλλάζουν δομή κάθε πέντε μήνες περίπου και έτσι έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν τέσσερις δομές κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Η παρακολούθηση ενδο-νοσοκομειακών και εξω-νοσοκομειακών πλαισίων είναι υποχρεωτική, καθώς και η παρακολούθηση πλαισίων ανήλικων και ενηλίκων. Οι τρεις δομές είναι υποχρεωτικές ενώ η τέταρτη είναι της επιλογής τους. Η επιλογή συνήθως γίνεται στο τέταρτο εξάμηνο.

Περίπου στη μέση του δεύτερου εξαμήνου, οι φοιτητές αναλαμβάνουν και δικές τους περιπτώσεις στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής. Υπολογίζεται ότι μέχρι το τρίτο εξάμηνο των σπουδών τους αναλαμβάνουν τέσσερα περιστατικά. Η εποπτεία είναι ατομική και η συζήτηση περιπτώσεων γίνεται από δύο μέλη ΔΕΠ του τομέα, παρέχοντας έτσι την ευκαιρία στους φοιτητές να έρθουν σε επαφή με διαφορετικές προσεγγίσεις.

Οι φοιτητές είναι υποχρεωμένοι να εκπονήσουν διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία προκειμένου να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Ο κάθε φοιτητής μετά το πέρας του πρώτου έτους σπουδών μπορεί να επιλέξει περιοχή και τον διδάσκοντα με τον οποίο θέλει να συνεργαστεί για την εκπόνηση της εργασίας. Η διπλωματική εργασία μπορεί να είναι ερευνητική ή συνθετική. Και στις δύο περιπτώσεις, η διεξαγωγή της έρευνας και η συγγραφή ακολουθούν τους κανόνες δεοντολογίας για την ψυχολογική πράξη και την πνευματική ιδιοκτησία με ευθύνη των φοιτητών. Η συγγραφή της διπλωματικής εργασίας ακολουθεί τις οδηγίες της Αμερικάνικης Ψυχολογικής Ένωσης (American Psychological Association – APA) και τους κανόνες που αφορούν τις δημοσιεύσεις στην Ψυχολογία (Ρούσση, 2006).

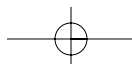
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στην Κλινική Ψυχολογία του Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στην Κλινική Ψυχολογία (ΜΠΚΨ) λειτουργεί ως αυτόνομο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα από το ακαδημαϊκό έτος 1996/97 (ΦΕΚ 305, τ.Β'. 7.5.1996) ενώ από το ακαδημαϊκό έτος 2004/2005 λειτουργεί βάσει αναθεωρημένου προγράμματος σπουδών (ΦΕΚ 1718, τ. Β'/19.11.2004) (www.clin.psych.uoa.gr). Η αναθεώρηση του προγράμματος θεωρήθηκε απαραίτητη βάσει των εμπειριών της πρώτης φάσης λειτουργίας 1996-2003 και με γνώμονα την όσο το δυνατόν πιο μεγάλη αντιστοιχία με μεταπτυχιακά προγράμματα Κλινικής Ψυχολογίας του εξωτερικού, ώστε να πληρούνται τα ελάχιστα κριτήρια για αναγνώριση στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης μετά το 2010 (Master of Advanced Psychological Studies-Clinical (MAPS-C), 2000-2004, www.univie.ac.at/master_clinicalpsych/).

Σκοπός του ΜΠΚΨ είναι η εκπαίδευση κλινικών ψυχολόγων ως στελεχών ψυχικής υγείας υψηλών προδιαγραφών, οι οποίοι θα εργαστούν κατά κύριο λόγο στο δημόσιο σύστημα ψυχικής υγείας. Δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην οπτική της Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας. Με την αποφοίτησή τους οι σπουδαστές πρέπει να έχουν όλα τα κατάλληλα εφόδια για να λειτουργήσουν αυτόνομα ως κλινικοί ψυχολόγοι. Θα πρέπει να ακολουθούν το μοντέλο του «επιστήμονα- επαγγελματία» και να έχουν επαρκείς γνώσεις τουλάχιστον τριών ψυχοθεραπευτικών κατευθύνσεων (ψυχοδυναμική, γνωσιακή- συμπεριφορική, συστημική) ώστε, εφόσον το επιθυμούν, να εμβαθύνουν και εξειδικευτούν σε αντίστοιχα ψυχοθεραπευτικά πλαίσια.

Η προϋπόθεση εγγραφής για την φοίτηση στο ΜΠΚΨ είναι η ύπαρξη πτυχίου τετραετών Τμημάτων ή Προγραμμάτων Ψυχολογίας ή ισότιμων και αντίστοιχων της ημεδαπής. Δεκτοί γίνονται 15 σπουδαστές κάθε διετία. Ως υπεράριθμοι γίνονται επίσης δεκτοί κρατικοί υπότροφοι του ΙΚΥ ή άλλων κρατικών ιδρυμάτων.

Στα κριτήρια επιλογής περιλαμβάνεται η επιτυχής συμμετοχή σε γραπτές εξετάσεις στα μαθήματα Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας – Στατιστική, Ψυχολογία της Προσωπικότητας και Κλινική Ψυ-

χολογία. Ακολουθεί η συνέντευξη όσων υποψηφίων έχουν επαρκή επίδοση στις γραπτές εξετάσεις από ειδική εξεταστική επιτροπή, η οποία αποτελείται από μέλη ΔΕΠ της Επιτροπής Προγράμματος του ΜΠΚΨ. Για την τελική κρίση συνυπολογίζεται ο βαθμός πτυχίου, η πτυχιακή εργασία ή τυχόν ερευνητική ή εθελοντική εργασία σε κλινικά πλαίσια.

Όσον αφορά την οργάνωση των σπουδών, η διάρκειά τους είναι έξι εξάμηνα και συμπεριλαμβάνει θεωρία, πρακτική άσκηση και την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας. Οι σπουδές είναι πλήρους απασχόλησης και οι σπουδαστές πρέπει να είναι διαθέσιμοι για τα θεωρητικά μαθήματα και τις πρακτικές ασκήσεις υπό την εποπτεία κλινικών ψυχολόγων.

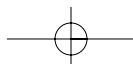
Στον Πίνακα 2 περιλαμβάνονται τα μαθήματα του ΜΠΚΨ.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών υπάρχουν, εκτός αυτών των μαθημάτων, τουλάχιστον πέντε ειδικά υποχρεωτικά σεμινάρια, τα οποία πραγματοποιούνται τα Σαββατοκύριακα με θεματικές ενότητες, όπως Αυτογνωσία, Ψυχοφαρμακολογία, Διεπιστημονική ομάδα σε φορείς ψυχικής υγείας, Ταξινόμηση ψυχικών διαταραχών σύμφωνα με το DSM-IV-TR™, Διεπαγγελματική συμβουλευτική και δύο τουλάχιστον θερινά ή χειμερινά εντατικά σεμινάρια, στα οποία προσκαλούνται ειδικοί κλινικοί ψυχολόγοι από το εξωτερικό.

Στο τρίτο και τέταρτο εξάμηνο σπουδών οι σπουδαστές αρχίζουν την πρακτική τους άσκηση σε διάφορες δομές ψυχικής υγείας υπό την εποπτεία κλινικού ψυχολόγου, τρεις φορές την εβδομάδα («μικρή πρακτική»). Στο πέμπτο και έκτο εξάμηνο σπουδών η πρακτική άσκηση γίνεται σε καθημερινή βάση, δηλαδή πέντε ημέρες την εβδομάδα («μεγάλη πρακτική»). Συνολικά συμπληρώνονται περίπου 2.500 ώρες πρακτικής άσκησης.

Οι δομές έχουν επιλεγεί με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνουν μια ποικιλία εμπειριών από απόψεως πληθυσμών. Οι σπουδαστές, δηλαδή, πρέπει να έρθουν σε επαφή τουλάχιστον με δύο ηλικιακές ομάδες, παιδιά/έφηβοι και ενήλικες. Η εποπτεία της πρακτικής άσκησης από το ΜΠΚΨ γίνεται σε στενή συνεργασία με δομές και επόπτες κλινικούς ψυχολόγους.

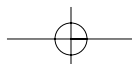
Η εποπτεία της πρακτικής άσκησης από το ΜΠΚΨ ακολουθεί μια σειρά από προδιαγραφές. Κατ' αρχάς, γίνεται προσεκτική επιλογή του πλαισίου, όπως και των εποπτών κλινικών ψυχολόγων (κριτήρια επιλογής). Παράλληλα, ένα μέλος ΔΕΠ ή έμπειρος εξωτερικός συνεργάτης είναι υπεύθυνος πρακτικής άσκησης και υπάρχει σαφές πρωτόκολλο

Πίνακας 2. Μαθήματα που διδάσκονται στο ΜΠΚΨ

Α' Εξάμηνο	Ψυχοθεραπείες Α' - Ψυχοδυναμικές Αξιολόγηση Α' - Γνωστικές Λειτουργίες Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία Ψυχοπαθολογία Α' Κλινική Ψυχολογία της Υγείας Ι Δεξιότητες Κλινικής Συνέντευξης Ι	4 ώρες 2 ώρες θεωρία - 4 ώρες πρακτική 2 ώρες θεωρία - 1 ώρα πρακτική 3 ώρες 2 ώρες 2 ώρες
Β' Εξάμηνο	Ψυχοθεραπείες Β' - Γνωστικές Συμπεριφορικές Αξιολόγηση Β' Προσωπικότητα-Προσαρμογή Ψυχοπαθολογία Β' Κλινική Ψυχολογία της Υγείας ΙΙ Δεξιότητες Κλινικής Συνέντευξης Ι	4 ώρες 2 ώρες θεωρία - 4 ώρες πρακτική 3 ώρες 2 ώρες 2 ώρες
Γ' Εξάμηνο	Ψυχοθεραπείες Γ' - Ανθρωπιστικές-Συστημικές Αξιολόγηση Γ'- Προσωπικότητα-Προσαρμογή Ψυχοπαθολογία Γ' Σχεδιασμός & Παρουσίαση Κλινικών Ερευνών Προληπτικά Προγράμματα Κλινική Ψυχολογία-Νευροψυχολογία Ι Δεοντολογία-Βιοηθική	4 ώρες 2 ώρες 3 ώρες 2 ώρες 2 ώρες 2 ώρες 2 ώρες
Δ' Εξάμηνο	Διπλωματική - Πολυπαραγοντική στατιστική ανάλυση Αξιολόγηση Δ' Κλινική Ψυχολογία-Νευροψυχολογία ΙΙ Ψυχοπαθολογία Δ' Ειδικά Θέματα Κλινικής Ψυχολογίας Ι	3 ώρες 2 ώρες 2 ώρες 3 ώρες 2 ώρες
Ε' Εξάμηνο	Γνωσιακές Νευροεπιστήμες Ειδικά Θέματα Κλινικής Ψυχολογίας ΙΙ Ψυχοθεραπεία Δ' (Έρευνα στην Ψυχοθεραπεία) Σεμινάριο: Θέματα Πρακτικής Άσκησης	2 ώρες 2 ώρες 2 ώρες 2 ώρες

συνεργασίας Πανεπιστημίου και πλαισίου. Ο επόπτης κλινικός ψυχολόγος συμπληρώνει τριμηνιαία δελτία αξιολόγησης των σπουδαστών, ενώ υπάρχουν τακτικές συναντήσεις του υπεύθυνου πρακτικής άσκησης του ΜΠΚΨ και του επόπτη κλινικού ψυχολόγου. Στο τέλος του τέταρτου ή του έκτου εξαμήνου αντίστοιχα παραδίδεται τελική έκθεση από τον επόπτη κλινικό ψυχολόγο για την πορεία άσκησης του σπουδαστή. Επίσης, ο σπουδαστής παραδίδει έκθεση αξιολόγησης του πλαισίου.

Οι σπουδαστές είναι υποχρεωμένοι να εκπονήσουν διπλωματική εργασία ερευνητικού περιεχομένου προκειμένου να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Μετά το πέρας των δύο πρώτων εξαμήνων ο σπουδαστής επιλέγει διδάσκοντα, μέλος ΔΕΠ και περιοχή ερευνητικών θεμάτων, για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας. Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται και βαθμολογείται μετά και από προφορική εξέταση ενώπιον τριών μελών ΔΕΠ.

Συμπεράσματα

Η σύντομη παρουσίαση των δύο μεταπτυχιακών προγραμμάτων που αφορούν την Κλινική Ψυχολογία ανέδειξε διαφορές και κοινά στοιχεία. Προτείνουμε να οργανωθεί σύντομα δημόσια συζήτηση και να αρχίσει διάλογος σχετικά με το περιεχόμενο των μεταπτυχιακών σπουδών Κλινικής Ψυχολογίας μεταξύ των δύο προγραμμάτων, ώστε να υπάρξει μια μεγαλύτερη σύγκλιση και ανταλλαγή εμπειριών.

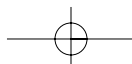
Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί το ακόλουθο πρόβλημα, το οποίο έχει πολλές αρνητικές προεκτάσεις και συνέπειες τόσο κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών όσο και μετά τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Το πρόβλημα συνίσταται στην έλλειψη νομοθετικής κατοχύρωσης της ειδικότητας του κλινικού ψυχολόγου στην Ελλάδα. Οι ειδικές δυσκολίες που απορρέουν από την προαναφερθείσα έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης της ειδικότητας του κλινικού ψυχολόγου παρουσιάζονται σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Επίσης, σε ξεχωριστό κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ειδικές επαγγελματικές δυσκολίες μετά τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Τέλος, στα πορίσματα αυτής της διημερίδας θα αποτυπωθούν όλες οι δυσμενείς συνθήκες, οι οποίες είναι άμεσα και έμμεσα συνδεδεμένες με τα νομοθετικά κενά, τόσο σχετικά με την ειδικότητα του κλινικού ψυχολόγου, όσο και με τον ρόλο του στο Εθνικό Σύστημα Υγείας.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Τμήμα Ψυχολογίας Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. (2005-2006).

Οδηγός Σπουδών. Θεσσαλονίκη.

Ρούσση, Π. (2006). *Πληροφοριακό-επεξηγηματικό κείμενο*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Πρακτική άσκηση και εποπτεία: Εμπειρία από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Έρα Κόλλια

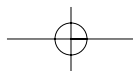
Δρ. Ψυχολογίας της Υγείας

Το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στην κλινική άσκηση των σπουδαστών στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας (ΜΠΚΨ) του Πανεπιστημίου Αθηνών, το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται η εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των δυσκολιών που επιφέρουν η έλλειψη τόσο των θεσμοθετημένων όσο και των αναγνωρισμένων θέσεων κλινικής πρακτικής άσκησης. Επίσης, το κεφάλαιο αναφέρεται σε επιστημάνσεις-προτάσεις προς την κατεύθυνση της επίλυσης των αντικειμενικών προβλημάτων του ελληνικού συστήματος μεταπτυχιακής εκπαίδευσης στην Κλινική Ψυχολογία.

Πλαίσιο συνεργασίας Πανεπιστημίου – φορέων

Κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2002-2003 συστάθηκε μια ομάδα εργασίας αποτελούμενη από τους καθ. κ. Α. Καλαντζή-Αζίζι, κ. Φ. Αναγνωστόπουλος, κ. Κ. Ρότσικα, κ. Ν. Χαρίλα και κ. Λ. Τζουμαλάκη, με σκοπό τον καθορισμό ενός πλαισίου συνεργασίας μεταξύ του Πανεπιστημίου Αθηνών, και συγκεκριμένα του ΜΠΚΨ και των φορέων ψυχικής υγείας που παρέχουν τη δυνατότητα στους σπουδαστές του προγράμματος να αποκτούν την απαραίτητη για το πρόγραμμα κλινική εμπειρία μέσω της εποπτευόμενης πρακτικής άσκησης.

Στις αρχές του επόμενου ακαδημαϊκού έτους (2003-2004) η επιτροπή του Μ.Π.Κ.Ψ. διόρισε για πρώτη φορά άτομο υπεύθυνο του συντονισμού της πρακτικής άσκησης των σπουδαστών. Το βασικό έργο θα ήταν η «διασύνδεση» με τους επόπτες πρακτικής άσκησης, η διευθέτηση όλων των τρεχόντων θεμάτων λειτουργίας και για τα δύο έτη πρακτικής άσκησης, η ανεύρεση καινούριων φορέων συνεργασίας με το πανεπιστήμιο και η αξιολόγηση του συνολικού έργου, με σκοπό τη βελτίωση των παρεχόμενων από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα υπηρεσιών.

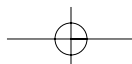
Η προαναφερόμενη ομάδα εργασίας κατέληξε σε ένα επίσημο κείμενο, το «συμβόλαιο συνεργασίας», το οποίο ορίζει τις γενικές προϋποθέσεις και τους όρους συνεργασίας μεταξύ του ΜΠΚΨ και των φορέων πρακτικής άσκησης και το οποίο έχει αποτελέσει τη βάση για την υλοποίηση όλων των περαιτέρω συνεργασιών για τα επόμενα ακαδημαϊκά έτη (έως και το 2005-2006).

Οι δύο απαραίτητες προϋποθέσεις που περιγράφονται στο «συμβόλαιο συνεργασίας» είναι η εκπόνηση δύο συνεχόμενων κύκλων πρακτικής άσκησης κατά το δεύτερο και τρίτο έτος σπουδών του προγράμματος («μικρή» πρακτική, δηλαδή τρεις φορές την εβδομάδα και «μεγάλη» πρακτική, δηλαδή πέντε φορές την εβδομάδα) και η υποχρεωτική πρακτική άσκηση σε δύο διαφορετικούς πληθυσμούς, ένα πλαίσιο παιδιών/εφήβων και ένα πλαίσιο ενηλίκων αντίστοιχα. Ανεξάρτητα από το πλαίσιο εκπόνησης της κλινικής πρακτικής, οι σπουδαστές πρέπει να εμπλέκονται στην αξιολόγηση και τη θεραπεία περιστατικών και να συμμετέχουν στην έρευνα, εφόσον η τελευταία περιλαμβάνεται στις δραστηριότητες του φορέα πρακτικής άσκησης.

Συμβόλαιο συνεργασίας» μεταξύ του ΜΠΚΨ και των φορέων πρακτικής άσκησης

Ορισμένες από τις βασικές προϋποθέσεις συνεργασίας είναι ότι τη βασική ευθύνη της εποπτείας του μεταπτυχιακού σπουδαστή για το ακαδημαϊκό έτος, το οποίο ξεκινά 1 Οκτωβρίου και λήγει 30 Ιουνίου, αναλαμβάνει ο επόπτης-ψυχολόγος, ο οποίος πρέπει να έχει άδεια άσκησης επαγγέλματος ψυχολόγου και τουλάχιστον τριετή κλινική εμπειρία στο αντικείμενο που εποπτεύει. Παράλληλα, επιθυμητά προσόντα είναι το μεταπτυχιακό δίπλωμα στην Κλινική Ψυχολογία ή/και εκπαίδευση στην ψυχοθεραπεία.

Όσον αφορά το έργο και τις υποχρεώσεις του επόπτη-ψυχολόγου, η εποπτεία είναι αναγκαία να παρέχεται σε όλες τις εκφάνσεις της εργασίας του κλινικού ψυχολόγου και συγκεκριμένα την κλινική διαγνωστική/παρεμβατική, την εκπαιδευτική και την οργανωτική, παρόλο που διαφέρει από άτομο σε άτομο και ανάλογα με το επαγγελματικό πλαίσιο. Δεν υφίσταται ένα μοντέλο ή είδος εποπτείας που να εφαρμόζεται από όλους τους κλινικούς ψυχολόγους και σε όλα τα πλαίσια χωρίς διά-

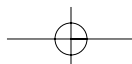
κριση. Ο επόπτης-ψυχολόγος πρέπει να παρέχει τουλάχιστον μια ώρα την εβδομάδα «αποκλειστική» εποπτεία στον εποπτευόμενο.

Απαραίτητη θεωρείται μια εισαγωγική φάση ενημέρωσης-εκπαίδευσης σχετικά με το παρεχόμενο έργο στο συγκεκριμένο πλαίσιο (μελέτη βιβλιογραφίας, μελέτη φακέλων κ.ά.), όχι μόνο από τον επόπτη-ψυχολόγο, αλλά από εκπροσώπους όλων των επαγγελματικών ομάδων που εργάζονται στο πλαίσιο (ψυχίατρο, κοινωνικό λειτουργό, λογοθεραπευτή, κ.ά.). Ακολουθεί η σταδιακή εμπλοκή του εποπτευόμενου στις δραστηριότητες του κλινικού ψυχολόγου, οι οποίες συνίστανται σε παρατήρηση, λήψη ιστορικού, αυτόνομη διαχείριση περιστατικού. Σημαντική θεωρείται η παρατήρηση της εργασίας άλλων ειδικοτήτων, όπως κατά την επίσκεψή τους σε θαλάμους ασθενών αλλά και η συμμετοχή σε έρευνες του φορέα, σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, κ.ά. Η αξιολόγηση του σπουδαστή από τον επόπτη πραγματοποιείται με τρεις τρόπους και συγκεκριμένα προφορικός κάθε μήνα μετά από τηλεφωνική επικοινωνία από τον υπεύθυνο πρακτικής άσκησης του ΜΠΚΨ, γραπτώς κάθε τρεις μήνες σε ειδικό έντυπο και γραπτώς στο τέλος του ακαδημαϊκού έτους σε ειδικό έντυπο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παρούσα φάση και δεδομένης της έλλειψης θεσμοθετημένης και αναγνωρισμένης κλινικής άσκησης στην Ελλάδα, δεν συζητείται καν η παροχή ενός ενιαίου μοντέλου εποπτείας, όμως στο μέλλον θα έπρεπε να καταστεί εφικτό αυτό, όπως γίνεται σε άλλα μεταπτυχιακά προγράμματα Κλινικής Ψυχολογίας στο εξωτερικό.

Όσον αφορά το έργο και τις υποχρεώσεις του εποπτευόμενου σπουδαστή, οφείλει να τηρεί το ωράριο εργασίας των ψυχολόγων-εποπτών, να δικαιολογεί και να ενημερώνει τόσο το ΜΠΚΨ όσο και τον φορέα για πιθανές απουσίες, να ακολουθεί τον κώδικα δεοντολογίας των ψυχολόγων και κυρίως να δεσμευθεί με απόλυτη εχεμύθεια σχετικά με τα περιστατικά και γενικότερα με ό,τι συμβαίνει στο χώρο πρακτικής.

Επιπλέον, ο σπουδαστής πρέπει να καταθέτει ανά τρίμηνο μια έκθεση των δραστηριοτήτων του τόσο στο ΜΠΚΨ όσο και στον φορέα. Μετά τη λήξη της πρακτικής, οφείλει να καταθέσει στο ΜΠΚΨ μια έκθεση, όπου να συμπεριλαμβάνεται η περιγραφή του φορέα και μιας δραστηριότητας, όπου ενήργησε αυτόνομα, όπως και να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο αξιολόγησης της πρακτικής.

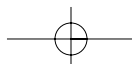
Το «συμβόλαιο συνεργασίας», για να θεωρηθεί έγκυρο, προσυπογράφεται από τη διευθύντρια του μεταπτυχιακού προγράμματος του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ από πλευράς του εκάστοτε φορέα απαιτούνται η έγγραφη συγκατάθεση του διευθυντή/επιστημονικού υπεύθυνου του φορέα και του επόπτη-ψυχολόγου.

Η ελληνική εμπειρία από τις αντικειμενικές συνθήκες εκπόνησης πρακτικής άσκησης σε συνεργαζόμενους φορείς

Οι συνεργαζόμενοι με το ΜΠΚΨ φορείς έχουν ένα αρκετά διαφορετικό προφίλ, δεδομένου ότι προσφέρουν υπηρεσίες σε πολλούς διαφορετικούς πληθυσμούς και ευπαθείς ομάδες και έχουν κατά συνέπεια διαφορετικούς σκοπούς και προγράμματα προσφερόμενων υπηρεσιών.

Όσον αφορά στο προφίλ φορέων, το ΜΠΚΨ συνεργάζεται με: (α) Γενικά Νοσοκομεία – ψυχιατρικά τμήματα (ενδοσοκομειακής νοσηλείας και εξωτερικά ιατρεία), (β) Κέντρα Ψυχικής Υγείας, (γ) Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα και (δ) φορείς που παρέχουν υπηρεσίες σε ειδικούς πληθυσμούς, όπως προγράμματα απεξάρτησης τοξικομανών, ξενώνες αποασυλοποίησης, κέντρα αποκατάστασης και θεραπείας παιδιών με αναπτυξιακές διαταραχές, κ.λ.π.

Η διαφορετικότητα των φορέων πρακτικής άσκησης επιφέρει μια σειρά επιπτώσεων στην εκπαίδευση των σπουδαστών, κυρίως όσον αφορά τόσο στις ομάδες ασθενών όσο και στις ομάδες διαταραχών, με τις οποίες έρχονται σε επαφή, καθώς και το βαθμό και τρόπο εμπλοκής τους, ο οποίος ανάλογα με το πλαίσιο αναφοράς του εκάστοτε φορέα μπορεί άλλοτε να τονίζει το έργο της αξιολόγησης και διαγνωστικής και σε άλλες περιπτώσεις η αποκλειστική έμφαση να δίνεται στην αμιγώς ψυχοθεραπευτική παρέμβαση. Η μεγάλη ποικιλία των φορέων συμβάλλει στην εκμάθηση συγκεκριμένων δοκιμασιών/τεστ, τη συνεργασία με λοιπές ειδικότητες και τη θεωρητική εκπαίδευση των σπουδαστών. Η ενδεικτική λίστα των φορέων που παρέχουν θέσεις πρακτικής άσκησης σε σπουδαστές του ΜΠΚΨ για το ακαδημαϊκό έτος 2006-2007 παρουσιάζεται στους Πίνακες 1 και 2. Ο συνολικός αριθμός θέσεων πρακτικής άσκησης σε πλαίσια παιδιών και εφήβων είναι 16 και σε πλαίσια ενηλίκων είναι 15.

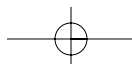
Πίνακας 1. Φορείς πρακτικής άσκησης παιδιών/εφήβων

1.	Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Παλλήνης Π.Ν.Α
2.	Κ.Ψ.Υ. Περιστερίου, Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο
3.	Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Αθηνών Π.Ν.Α, 4η Κλινική
4.	Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Ν. Ηρακλείου
5.	Κ.Κ.Ψ.Υ. Βύρωνα-Καισαριανής, Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο
6.	Κέντρο Ψυχικής Υγείας Παγκρατίου, Ιατροπαιδαγωγικό Τμήμα
7.	Κέντρο Παιδοψυχικής Υγιεινής Ι.Κ.Α
8.	Γενικό Νοσοκομείο Παίδων «Αγία Σοφία», Παιδοψυχιατρική Κλινική
9.	Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο «Γεώργιος Γεννηματάς», Τμήμα Εφήβων Νέων
10.	Μονάδα Απεξάρτησης Τοξικομανών «18 ΑΝΩ», Τμήμα Εφήβων
11.	Κέντρο Ημέρας «Το Περιβολάκι»
12.	Κέντρο Ημέρας «Λιθαρακί»

Πίνακας 2. Φορείς πρακτικής άσκησης ενηλίκων

1.	«Αττικών» Νοσοκομείο, Ψυχιατρικό Τμήμα
2.	Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών, Πανεπιστήμιο Αθηνών
3.	«401» Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών, Τμήμα Διασυνδετικής Ψυχιατρικής
4.	Κ.Ψ.Υ. Περιστερίου, Τμήμα Ενηλίκων
5.	Κέντρο Κοινωνικής Ψυχιατρικής – Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας Καλλιθέας
6.	Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο «Γεώργιος Γεννηματάς», Τμήμα Ενηλίκων
7.	Ναυτικό Νοσοκομείο, Ψυχιατρικό Τμήμα
8.	Μονάδα Απεξάρτησης Τοξικομανών, Πρόγραμμα «18 Άνω»
9.	Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Πρόγραμμα Απεξάρτησης Τοξικομανών «ΑΘΗΝΑ»

Όσον αφορά στο προφίλ των εποπτών-ψυχολόγων που συνεργάζονται με το ΜΠΚΨ, οι σημαντικότερες διαφοροποιήσεις αφορούν την ειδικότητα του κλινικού ψυχολόγου, την κλινική εμπειρία και την ψυχοθεραπευτική ιδιότητα. Πρέπει να σημειωθεί, ότι οι επόπτες-ψυχο-

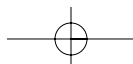

λόγοι που συνεργάζονται με το ΜΠΚΨ διαθέτουν σημαντική εμπειρία τόσο στην άσκηση κλινικού έργου όσο και στην εποπτεία μεταπτυχιακών σπουδαστών, γι' αυτό και έχει εγκριθεί από την επιτροπή του ΜΠΚΨ η συνεργασία μαζί τους. Παρόλα αυτά πρέπει να σημειώσουμε, ότι δεν είναι απαραίτητα ομοιόμορφα τα επαγγελματικά προσόντα των εποπτών, με την έννοια ότι δεν διαθέτουν όλοι απαραίτητα τον τίτλο του κλινικού ψυχολόγου, ακόμα κι αν εργάζονται σε αμιγώς κλινικό αντικείμενο για πάρα πολλά χρόνια και αντ' αυτού διαθέτουν μια ψυχοθεραπευτική εκπαίδευση σε κάποιο μοντέλο της αρεσκείας τους.

Το είδος της επαγγελματικής κατάρτισης του επόπτη-ψυχολόγου επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την παρεχόμενη στον σπουδαστή κλινική εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, αναμένεται να υπάρχει αντίκτυπος στην εκπαίδευση των σπουδαστών όσον αφορά στη μετάδοση θεωρητικών γνώσεων, το βαθμό και τρόπο εμπλοκής των σπουδαστών στην κλινική πράξη και την εποπτεία

Θεσμικό πλαίσιο – Παρακολούθηση του ΜΠΚΨ

Η επιτροπή του ΜΠΚΨ και η συντονίστρια της πρακτικής άσκησης έχουν δώσει μεγάλη σημασία στην τακτική παρακολούθηση του έργου της κλινικής εκπαίδευσης των σπουδαστών. Για το λόγο αυτό, υπάρχει η συστηματική καταγραφή και αξιολόγηση της πρακτικής άσκησης, όπως αποτυπώνεται από σπουδαστές και επόπτες ανά τρίμηνο και στο τέλος της πρακτικής άσκησης. Επίσης πραγματοποιείται, στο βαθμό που είναι εφικτό, μηνιαία τηλεφωνική επικοινωνία της συντονίστριας πρακτικής άσκησης με τους επόπτες-ψυχολόγους. Επίσης, ετησίως οργανώνονται συναντήσεις εποπτών, κατά τη διάρκεια των οποίων παρέχεται η ευκαιρία στα μέλη της Επιτροπής του ΜΠΚΨ, στους επόπτες-ψυχολόγους από διάφορους φορείς, στους διδάσκοντες του ΜΠΚΨ και στους ίδιους τους μεταπτυχιακούς σπουδαστές, οι οποίοι προσκαλούνται να καταθέσουν τις απόψεις και προτάσεις τους να ανταλλάξουν σκέψεις σχετικά με την πορεία της πρακτικής άσκησης και της εποπτείας. Περαιτέρω, πραγματοποιούνται εβδομαδιαίες συναντήσεις μεταξύ του συντονιστή πρακτικής άσκησης και της διευθύντριας του ΜΠΚΨ και μηνιαίες συνεδριάσεις της επιτροπής του ΜΠΚΨ

για τρέχοντα θέματα και προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διάρκεια του έτους.

Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του ΜΠΚΨ έχει διαμορφωθεί από τους εκπροσώπους του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι οποίοι έλαβαν υπόψη τις αντικειμενικές συνθήκες εργασίας στον ελλαδικό χώρο και την εμπειρία αντίστοιχων προγραμμάτων του εξωτερικού. Όμως έχει καταστεί σαφές ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα για την πραγματοποίηση ενός τόσο δύσκολου έργου, όπως είναι η παροχή υψηλών προδιαγραφών μεταπτυχιακής εκπαίδευσης στην Κλινική Ψυχολογία, είναι η έλλειψη ενός νομικού πλαισίου, το οποίο θα καθορίζει επακριβώς την λειτουργία του προγράμματος, συμπεριλαμβανόμενης της κλινικής πρακτικής άσκησης.

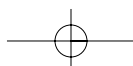
Η έλλειψη του απαραίτητου νομικού πλαισίου μεταφράζεται ως ανυπαρξία διατάξεων σχετικά με το παρεχόμενο έργο από τους σπουδαστές. Οι τελευταίοι εργάζονται αφενός για 20 μήνες σε κρατικούς ως επί το πλείστον φορείς ψυχικής υγείας, δεν απολαμβάνουν δε τις απολαβές μιας αμειβόμενης θέσης εργασίας, ενώ το καθεστώς της παρεχόμενης από εκείνους εργασίας δεν μπορεί ταυτόχρονα να θεωρηθεί ούτε ως «εθελοντική» εργασία, καθώς εντάσσεται σε ένα ξεκάθαρο εκπαιδευτικό πλαίσιο, αυτό του ΜΠΚΨ.

Είναι προφανές, ότι η έλλειψη των απαραίτητων ρυθμιστικών διατάξεων από το κράτος, αφήνει ανοικτό ένα ακόμα σημαντικό θέμα, αυτό της ασφαλιστικής κάλυψης των σπουδαστών για το διάστημα που εργάζονται σε διάφορους φορείς.

Γενικότερα, δεν ισχύει η αναγνώριση της εκπαίδευσης των κλινικών ψυχολόγων στα πλαίσια απόκτησης «ειδικότητας», όπως αυτό συμβαίνει με την απόκτηση ειδικότητας για άλλες επαγγελματικές ομάδες, όπως για παράδειγμα στους ψυχιάτρους και παιδοψυχιάτρους.

Παραδείγματα από την εμπειρία προηγούμενων συνεργασιών του ΜΠΚΨ

Η σύγχυση γύρω από το καθεστώς εκπαίδευσης κλινικών ψυχολόγων δεν αφήνει ανέπαφη την συνεργασία του Πανεπιστημίου με τους συνεργαζόμενους φορείς. Για τους διευθυντές των φορέων και τους επόπτες-ψυχολόγους αποτελεί μεγάλη ευθύνη η εκπαίδευση ενός ή και πε-

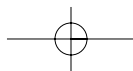
ρισσότερων μεταπτυχιακών σπουδαστών και η ανάθεση σε αυτούς περιστατικών, χωρίς να υπάρχει καμία νομική κάλυψη για οποιοδήποτε πρόβλημα προκύψει στην πορεία.

Η εμπειρία του ΜΠΚΨ των τελευταίων ετών και η συστηματική αξιολόγηση των συνεργασιών του προγράμματος, έχει καταδείξει κάποια χαρακτηριστικά που περιγράφουν ό,τι πλησιέστερο στον «ιδανικό φορέα» για την πρακτική άσκηση των σπουδαστών. Αυτά είναι: (α) η ύπαρξη στενής συνεργασίας με τον διευθυντή (ψυχίατρο/παιδοψυχίατρο) του φορέα, (β) η συμμετοχή του επόπτη-ψυχολόγου στην τακτική αξιολόγηση των σπουδαστών, (γ) η παροχή δυνατοτήτων εμπλοκής των σπουδαστών σε όλες τις φάσεις του κλινικού έργου, (δ) η τακτική συμμετοχή διευθυντών και εποπτών στις ετήσιες συναντήσεις εποπτών και (ε) ο βαθμός στον οποίο ο φορέας έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τους μεταπτυχιακούς σπουδαστές για δικό του όφελος.

Όσον αφορά στους επόπτες-ψυχολόγους, οι καλύτερες συνεργασίες με το ΜΠΚΨ προκύπτουν με επαγγελματίες, οι οποίοι επιθυμούν να έχουν μια στενή συνεργασία με το πανεπιστήμιο και έχουν πραγματικό ενδιαφέρον για την μετάδοση επιστημονικής γνώσης.

Αντίθετα, οι συνεργασίες που έχουν παρουσιάσει προβλήματα ή έχουν διακοπεί, αφορούσαν σε επόπτες-ψυχολόγους με τους οποίους υπήρχαν δυσκολίες στην επικοινωνία και σε φορείς, οι οποίοι δεν διαφοροποιούσαν επαρκώς ανάμεσα στον μεταπτυχιακό σπουδαστή-ασκούμενο και άλλους εκπαιδευόμενους ψυχολόγους (ή ειδικούς άλλων ειδικοτήτων), διακρίνονταν για την ελλιπή μετάδοση θεωρητικού πλαισίου και συστηματικής εποπτείας στους σπουδαστές, επέτρεπαν στους σπουδαστές να εμπλακούν στο κλινικό έργο σε μικρό-μηδαμινό βαθμό ή/και αδυνατούσαν να τηρήσουν τους όρους του «συμβολαίου συνεργασίας» λόγω υπερβολικού φόρτου εργασίας.

Ορισμένες δυσκολίες που προέκυψαν σε τοποθετήσεις σπουδαστών σε θέσεις πρακτικής άσκησης αφορούν τη μετάθεση του επόπτη-ψυχολόγου στα μέσα του ακαδημαϊκού έτους, την αλλαγή διεύθυνσης του φορέα με αποτέλεσμα την κατάργηση των εποπτειών και την ακύρωση της προσυμφωνημένης διαθεσιμότητας θέσεων πρακτικής άσκησης μετά την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους. Επίσης, η τεράστια ζήτηση θέσεων πρακτικής άσκησης από σπουδαστές άλλων προγραμμάτων ή ψυ-

χολόγους που παρέχουν εθελοντική εργασία αλλά και η προσωπικότητα των σπουδαστών, η οποία οδήγησε σε σοβαρές δυσκολίες στην επικοινωνία με τον επόπτη-ψυχολόγο και σε ασυνέπειες όσον αφορά στην τήρηση των κανόνων του πλαισίου εργασίας, αποτελούν παραδείγματα δυσκολιών που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της πρακτικής άσκησης.

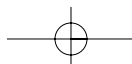
Αιτήματα – Προτάσεις

Πρέπει να τονιστεί ότι η εύρυθμη λειτουργία του ΜΠΚΨ όσον αφορά το έργο της πρακτικής άσκησης μεταπτυχιακών σπουδαστών οφείλεται αφενός στο όραμα και τις συνεχείς προσπάθειες της Επιτροπής του ΜΠΚΨ, αφετέρου δε, στο σημαντικό αριθμό διευθυντών και εποπτών, οι οποίοι αναλαμβάνουν αφιλοκερδώς το πολύ δύσκολο έργο της κλινικής εκπαίδευσης και εποπτείας μέσα σε τόσο αντίξοες συνθήκες.

Μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο της ψυχικής υγείας, αλλά και τις εγχώριες αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο και τη χρηματοδότηση των εκπαιδευτικών φορέων και των φορέων παροχής υπηρεσιών φροντίδας σε ψυχικά ασθενείς, φαντάζει δυσχερής η συνέχιση της παρούσας κατάστασης.

Η αναγνώριση ειδικοτήτων στα πλαίσια της μεταπτυχιακής εκπαίδευσης ψυχολόγων και η θεσμοθέτηση θέσεων πρακτικής άσκησης από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, ως το αρμόδιο όργανο, αποτελούν τα απολύτως απαραίτητα βήματα για τη διευθέτηση των κρίσιμων ζητημάτων της μεταπτυχιακής εκπαίδευσης των κλινικών ψυχολόγων.

Μόνο εφόσον επιλυθούν τα θέματα αυτά, θα μπορέσουν να δρομολογηθούν ουσιαστικά η ρύθμιση της ασφαλιστικής κάλυψης των σπουδαστών, οι νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την παρεχόμενη από τους σπουδαστές εργασία και η αμοιβή των ψυχολόγων-εποπτών και των σπουδαστών του προγράμματος. Επιπλέον, προς επίλυση παραμένουν η δημιουργία κρατικών ελεγκτικών μηχανισμών και μηχανισμών κυρώσεων, όσον αφορά στο παρεχόμενο έργο από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, δηλαδή το Πανεπιστήμιο, τους σπουδαστές και τους φορείς ψυχικής υγείας αλλά και η εξάλειψη της διαφορετικότητας ανάμεσα στις διάφορες θέσεις πρακτικής άσκησης των σπουδαστών στον βαθμό που είναι εφικτό (καθορισμός κοινών πρωτοκόλλων εκπαίδευσης).

Προβλήματα και προοπτικές στην επαγγελματική ταυτότητα μέσα από την εμπειρία του μεταπτυχιακού προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Αφροδίτη Πριμικήρη

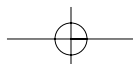
*Ψυχολόγος, Σπουδάστρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος
Κλινικής Ψυχολογίας*

Το ζήτημα που προσεγγίζεται στα πλαίσια της παρούσας εισήγησης είναι αυτό της κατοχύρωσης της επαγγελματικής ταυτότητας των ψυχολόγων. Με αφορμή την εμπειρία του ΜΠΚΨ, γίνεται αναφορά σε προβλήματα που περιορίζουν τη δυνατότητα κατοχύρωσης του επαγγελματία ψυχολόγου. Γίνεται χρήση συγκεκριμένων παραδειγμάτων, ώστε να αποσαφηνιστούν συγκεκριμένες δυσκολίες που εμφανίζονται. Ξεκινώντας από την αναφορά ζητημάτων που προκύπτουν κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών, θα μεταβούμε στη σύνδεση των ζητημάτων αυτών με τη μελλοντική επαγγελματική κατοχύρωση των σπουδαστών, η οποία συνδέεται άμεσα με την εμπλοκή τους σε δραστηριότητες προ της λήψης του μεταπτυχιακού τίτλου.

Στόχος μας είναι οι αναφορές στα υπό διερεύνηση θέματα να είναι εμπειριστατωμένες, χωρίς να επιτρέπουν παρερμηνείες ή απόδοση των συμπερασμάτων σε αυθαίρετους ή συναισθηματικά φορτισμένους συλλογισμούς. Η εστίασή μας στοχεύει περισσότερο στον προσδιορισμό των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ένας ψυχολόγος σε επίπεδο επαγγελματικής κατοχύρωσης και δεν αφορά στην παρουσίαση θεωρητικών προβληματισμών ή στην κριτική της ουσίας και του περιεχομένου του κλινικού έργου ή της εκπαίδευσης σε αυτό.

Το πρόγραμμα σπουδών στο ΜΠΚΨ είναι ένα πρόγραμμα πλήρους απασχόλησης. Το πρώτο έτος είναι αφιερωμένο στη θεωρητική κατάρτιση των σπουδαστών, το δεύτερο στη «μικρή» πρακτική άσκηση σε δομές ψυχικής υγείας και σε θεωρητικά μαθήματα που γίνονται στο πανεπιστήμιο και το τρίτο στη «μεγάλη» πρακτική άσκηση και στην εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας.

Πέραν αυτών, καθόλη τη διάρκεια των σπουδών στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα οι σπουδαστές αντιμετωπίζουν υποχρεώσεις στα πλαι-

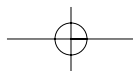
σια της δομής και λειτουργίας του Πανεπιστημίου. Αναλαμβάνουν έργο ως βοηθοί διδασκαλίας (grants/assistantship), βοηθοί ερευνητές (teaching assistantship), βοηθοί εργαστηρίων (research assistantship), συνεργάτες (fellowship) και υπότροφοι (scholarship), ιδιότητες που σε άλλα πανεπιστημιακά τμήματα, του εσωτερικού και του εξωτερικού, αμείβονται στα πλαίσια συμβάσεων εργασίας. Αυτό δεν ισχύει για τους σπουδαστές του ΜΠΚΨ. Η συμμετοχή τους σε όλα αυτά είναι μεν υποχρεωτική, όμως ούτε αμείβεται ούτε γίνεται μέσω σύμβασης με το πανεπιστήμιο.

Επιπλέον, στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών, οι σπουδαστές πραγματοποιούν πρακτική άσκηση σε δομές και φορείς ψυχικής υγείας, διάρκειας 2.500 ωρών συνολικά. Πρόκειται για μια ουσιαστική επαφή με τους κλινικούς χώρους στους οποίους ασκούνται και στους οποίους εμπλέκονται σε όλες τις δραστηριότητες του φορέα, όπως αξιολόγηση, παρέμβαση, έρευνα, συμβουλευτική και θεραπεία κ.ά. Υπάρχουν, όμως, ουσιαστικές δυσκολίες και σε αυτό το πεδίο, που συνδέονται με το γεγονός ότι δεν υπάρχουν θεσμοθετημένα πλαίσια πρακτικής άσκησης, αλλά ούτε θεσμοθετημένες θέσεις πρακτικής άσκησης με πιστοποιημένους επόπτες κλινικούς ψυχολόγους. Αποτέλεσμα της συνθήκης αυτής είναι η πρακτική άσκηση να μη γίνεται στα πλαίσια σχέσης εργασίας ή σύμβασης με το δημόσιο, στο οποίο ανήκουν οι φορείς που συνεργάζονται με το Πανεπιστήμιο.

Προβλήματα στην πρακτική άσκηση

Ορισμένα από τα προβλήματα κατά την πρακτική άσκηση είναι ότι δεν παρέχεται ασφαλιστική κάλυψη ή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους σπουδαστές, ενώ δεν αναγνωρίζονται η απασχόληση των σπουδαστών ως προϋπηρεσία και τα δικαιώματά τους όσον αφορά το συνταξιοδοτικό. Επιπλέον, δεν είναι αμειβόμενη και κατά συνέπεια δεν εξασφαλίζονται ούτε τα ελάχιστα οικονομικά έσοδα ή οικονομικοί πόροι για τους σπουδαστές.

Βλέπουμε, λοιπόν, πώς σχετίζεται η πραγματοποίηση της πρακτικής άσκησης σε δομές μη εγκεκριμένες, με τη δυσκολία κατοχύρωσης επαγγελματικών δικαιωμάτων στους, ήδη επαγγελματίες ψυχολόγους,

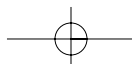

σπουδαστές του ΜΠΚΨ. Ακολουθούν κάποια ενδεικτικά παραδείγματα, που ενισχύουν την ύπαρξη της δυσκολίας που επιφέρει το ακαθόριστο αυτό πλαίσιο. Βάσει νόμου, σε κάθε ειδικότητα η εμπειρία και η προϋπηρεσία αποδεικνύεται ύστερα από την απόκτηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος, η οποία είναι προαπαιτούμενη της ένταξης στο ΜΠΚΨ. Ωστόσο, ο σπουδαστής του εν λόγω μεταπτυχιακού δεν είναι σε θέση να κατοχυρώσει την προϋπηρεσία των 2.500 ωρών, μολονότι αποκτήθηκε μετά την άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απουσίας ασφαλιστικής κάλυψης είναι ότι το Σώμα Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης (ΣΕΕΔΔ) μετά από έλεγχο σε νοσοκομεία της Β. Ελλάδος εντόπισε φοιτητές του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας που πραγματοποιούσαν πρακτική άσκηση, χωρίς την απαραίτητη για φορέα του δημοσίου ασφαλιστική κάλυψη. Εξέδωσε, λοιπόν, οδηγία για υποχρεωτική ασφάλιση των φοιτητών προς το ΙΚΑ, η οποία, όμως, εφαρμόστηκε μόνο στα συγκεκριμένα νοσοκομεία, όπου έγινε ο έλεγχος, και όχι σε όλες τις δομές που υποδέχονται για πρακτική άσκηση φοιτητές και σπουδαστές κάθε ειδικότητας.

Στον Πίνακα 1 παρατίθεται το σύστημα μοριοδότησης του ΑΣΕΠ.

Στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι σε περίπτωση κατοχής διδακτορικού και μεταπτυχιακού τίτλου, δεν προσμετρώνται και οι δύο τίτλοι, αλλά μόνο το διδακτορικό. Επιπλέον, σε περίπτωση κατά την οποία ο χρόνος της αποκτηθείσας εμπειρίας σε καθήκοντα της ίδιας ή παρεμφερούς ειδικότητας με αυτή της προκηρυσσόμενης θέσης διανύθηκε σε υπηρεσίες του Δημοσίου και είναι αθροιστικά ίσος ή μεγαλύτερος των 24 μηνών, ο αριθμός των μονάδων προϋπηρεσίας για το κριτήριο της κατά τα ανωτέρω αποκτηθείσας εμπειρίας προσαυξάνεται κατά 50%. Οι υποψήφιοι που έχουν αποκτήσει εμπειρία στους προαναφερόμενους φορείς προσκομίζουν βεβαίωση του αρμοδίου φορέα για τη χρονική διάρκεια και το είδος της παρασχεθείσας εργασίας.

Αρχικά, πρέπει να τονιστεί ότι δεν υπάρχει ο μηχανισμός που θα διασφαλίσει τη συνάφεια μεταξύ γνωστικού αντικειμένου των σπουδών και της θέσης, εφόσον δεν υπάρχει επίσημα ο προσδιορισμός έργου του επαγγέλματος του ψυχολόγου. Κατ' επέκταση, δεν υπάρχει προσδιορισμός των επιμέρους διαφοροποιήσεων εντός των ορίων του επαγγέλματος με αποτέλεσμα ένας μεταπτυχιακός τίτλος να προσμετράται

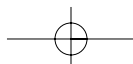

Πίνακας 1. Σύστημα μοριοδότησης του ΑΣΕΠ για τους ψυχολόγους

Κριτήριο	Μόρια
Άδεια ασκήσεως επαγγέλματος Γνώση πληροφορικής και χειρισμού Η/Υ	
Βαθμός βασικού τίτλου σπουδών	Βαθμός × 100
Β' τίτλος σπουδών συναφούς γνωστικού αντικειμένου & εκπαιδευτικής βαθμίδας	150
Διδακτορικό δίπλωμα στο γνωστικό αντικείμενο της θέσης	300*
Διδακτορικό δίπλωμα σε άλλο γνωστικό αντικείμενο	150
Μεταπτυχιακός τίτλος ετήσιας τουλάχιστον φοίτησης στο γνωστικό αντικείμενο της θέσης	150
Μεταπτυχιακός τίτλος ετήσιας τουλάχιστον φοίτησης σε άλλο γνωστικό αντικείμενο	50
Εμπειρία στο γνωστικό αντικείμενο της θέσης	Μηνιαία (με ειδική μοριοδότηση για κάθε έτος προϋπηρεσίας)
Ειδική εμπειρία με δικαίωμα προσαυξησεως έως κατά 50%	Μηνιαία (με ειδική μοριοδότηση για κάθε έτος προϋπηρεσίας)
Γνώση ξένης γλώσσας	30(ΚΓ),50(ΠΚΓ),70(ΑΓ)
Λοιπά κριτήρια	

με τα ίδια μόρια, ανεξαρτήτως του θεματικού περιεχομένου του τίτλου αυτού και το αν σχετίζεται, ή όχι, με τις ειδικές εφαρμογές που απαιτεί η υπό αίτηση θέση εργασίας. Ως εκ τούτου, δε διασφαλίζονται οι ειδικοί που κατέχουν τη γνώση που απαιτείται σε ειδικές συνθήκες, ανάλογα με τον προσδιορισμό της υπό αίτηση θέσης εργασίας, με πιθανές συνέπειες στην ορθή άσκηση του έργου.

Επιπλέον, δε διαφοροποιείται βάσει μοριοδότησης η διαφορετική διάρκεια σπουδών. Ένας κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ετήσιας φοί-

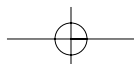

τησης μπορεί να μοριοδοτηθεί με τα αντίστοιχα μόρια, σε αντίθεση με ένα σπουδαστή μεταπτυχιακού προγράμματος μεγαλύτερης χρονικής διάρκειας ο οποίος βρίσκεται, π.χ. στο δεύτερο ή τρίτο έτος των μεταπτυχιακών του σπουδών. Ακόμα και μετά την αποφοίτηση σπουδαστών που φοίτησαν σε διαφορετικής διάρκειας μεταπτυχιακά προγράμματα, με κανένα τρόπο δεν κατοχυρώνεται η διαφορετική αυτή επένδυση προσπάθειας, ενέργειας, εμπλοκής και άσκησης (αναφέρουμε ενδεικτικά πως η βάση του ΦΕΚ προσδιορισμένη διάρκεια του ΜΠΚΨ του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι τα τρία χρόνια αποκλειστικής απασχόλησης).

Η πρακτική άσκηση στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών δεν αναγνωρίζεται ως προϋπηρεσία. Ας υποθέσουμε πως υποψήφιος-κάτοχος των βασικών προσόντων μετά το πέρας των σπουδών του και την απόκτηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος έκανε εθελοντική πρακτική άσκηση ενός, δύο ή τριών μηνών σε κάποια δομή ή φορέα ψυχικής υγείας. Στην περίπτωσή του η πρακτική αυτή άσκηση προσμετράται ως προϋπηρεσία, σε αντίθεση με το συνυποψήφιό του, κάτοχο άδειας ασκήσεως επαγγέλματος και μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του οποίου η πρακτική άσκηση 1.500 έως 2.500 ωρών (ήτοι 15 έως 25 μηνών) ανάλογα με το μεταπτυχιακό στο οποίο έχει φοιτήσει, δεν προσμετράται, γιατί, βάσει όσων αναφέραμε προηγουμένως, δε νοείται ως πρακτική άσκηση, άρα και προϋπηρεσία.

Επίσης, χάνεται το δικαίωμα μοριοδότησης της ειδικής εμπειρίας με δικαίωμα προσαυξήσεως έως κατά 50%, μιας ειδικής κατηγορίας με αρκετά πριμοδοτική ισχύ, την οποία πολύ εύκολα θα διεκδικούσαν οι απόφοιτοι μεταπτυχιακών προγραμμάτων, αν αναγνωριζόταν η πρακτική τους άσκηση ως προϋπηρεσία.

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα δευτερεύοντα κριτήρια επιτρέπεται να υπερκεράσουν την προαπαιτούμενη για εφαρμογή κλινικού έργου γνώση. Στον Πίνακα 1 είναι με έντονη γραφή τα κριτήρια που θεωρούνται απαραίτητα για τη συμμετοχή στη διαδικασία της πρόσληψης. Αν κάποιος δεν έχει γνώσεις ηλεκτρονικού υπολογιστή ή δε μπορεί να πιστοποιήσει, μέσω ιδιωτικών ως επί το πλείστον οδών, με σχετικό πτυχίο τη γνώση αυτή, αυτόματα αποκλείεται από τη διαδικασία. Αν κάποιος πληροί τα βασικά κριτήρια συμμετοχής και γνωρίζει, π.χ. άρι-

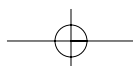

στα δύο ξένες γλώσσες ή πολύ καλά τρεις ξένες γλώσσες, δε διαφοροποιείται – σε επίπεδο μορίων– από τον συνυποψήφιό του που έχει εντυπώσει με μεταπτυχιακές σπουδές για ένα, δύο ή τρία χρόνια σε κάποιο γνωστικό αντικείμενο της Ψυχολογίας.

Το συμπέρασμα της παρούσας παρουσίασης σχετίζεται με μια ανακόλουθη πραγματικότητα που διαπιστώνεται στο χώρο επαγγελματικού προσδιορισμού των ψυχολόγων. Μολονότι το ελληνικό κράτος δεν έχει θεσμοθετήσει ειδικότητες ή ειδικεύσεις ή ειδικά προσόντα για το επάγγελμα του ψυχολόγου, παρόλ' αυτά απαιτεί ειδικά προσόντα, χωρίς, όμως, να περιφρουρεί την ουσιαστική διαφοροποίηση και κατοχύρωση των προσόντων αυτών. Κατά τον τρόπο αυτό αφήνει εκτεθειμένους όχι μόνο τους ψυχολόγους που αναζητούν εργασία, αλλά και τους φορείς ψυχικής υγείας στους οποίους οι ψυχολόγοι πρόκειται να ενεργοποιηθούν και, τέλος, το κοινό που προσδοκά ή πιστεύει στην ουσιαστική, έγκυρη και απρόσκοπτη δραστηριοποίηση του επαγγέλματός μας σε φορείς του δημοσίου, στους οποίους το κράτος οφείλει και παρέχει ελεύθερη πρόσβαση.

Πιστεύουμε πως η συνθήκη αυτή πρέπει να τροποποιηθεί κατόπιν γνωμοδότησης όλων των εμπλεκόμενων μερών, όπως επαγγελματιών, πανεπιστημιακών, εκπροσώπων των φορέων και σπουδαστών, ώστε η λύση που, ελπίζουμε πως θα επιτευχθεί, να διασφαλίζει τα δικαιώματα όλων και να κατοχυρώνει την ίδια τη λειτουργία του επαγγέλματος του ψυχολόγου, ενός ανθρωπιστικού επαγγέλματος του οποίου η ουσιαστική συνεισφορά είναι αδιαπραγμάτευτη.

Πρακτική άσκηση και εποπτεία: Η εμπειρία από το πρόγραμμα Εκπαιδευτικής/ Σχολικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου

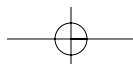
Ανθή Λούτσιου-Ladd, Psy.D.

*Κλινική Ψυχολόγος, Υπεύθυνη Πρακτικής Άσκησης,
Τμήμα Ψυχολογίας, Παν. Κύπρου*

Το πρόγραμμα Εκπαιδευτικής/Σχολικής Ψυχολογίας (Ε/Ψ) λειτούργησε το Σεπτέμβριο του 2004. Απαραίτητη προϋπόθεση για την εισαγωγή είναι το πτυχίο στην Ψυχολογία. Η επίσημη διάρκεια φοίτησης είναι 3 χρόνια στη διάρκεια των οποίων περιλαμβάνονται 1500 ώρες πρακτικής άσκησης. Η φοίτηση αντιστοιχεί σε 180 Πιστωτικές Μονάδες (ECTS). Ο στόχος του Ε/Ψ είναι να καταστήσει τους απόφοιτους ικανούς για συνέχιση των σπουδών σε διδακτορικό επίπεδο και να τους παρέχει τη δυνατότητα αίτησης άδειας άσκησης επαγγέλματος.

Όσον αφορά το επάγγελμα του ψυχολόγου στην Κύπρο, είναι νομικά κατοχυρωμένο από το 1995. Το πρόγραμμα Ε/Ψ πληροί τις ελάχιστες νομικές προϋποθέσεις που απαιτούνται. Ωστόσο, οι απαιτήσεις του νόμου για την άσκηση επαγγέλματος δεν αποτελούν επαρκή προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός μεταπτυχιακού προγράμματος. Σε σύγκριση με χώρες όπου η επιστήμη της Ψυχολογίας και το επάγγελμα του ψυχολόγου είναι πιο ανεπτυγμένα, η νομική κατοχύρωση του επαγγέλματος στην Κύπρο αντικατοπτρίζει περισσότερο πιέσεις, συμφέροντα, και συμβιβασμούς παρά το ιδανικό επίπεδο άσκησης της Ψυχολογίας. Απαιτείται η δημιουργία προγραμμάτων βάσει εμπειρικά αποδεδειγμένων μοντέλων εκπαίδευσης με όραμα την αναβάθμιση του επαγγέλματος.

Ο νόμος περί επαγγελματιών ψυχολόγων, ο οποίος ψηφίστηκε και είναι σε ισχύ από το 1995, ορίζει το πτυχίο Ψυχολογίας τουλάχιστον τριετούς διάρκειας φοίτησης ως προϋπόθεση για μεταπτυχιακή επαγγελματική κατεύθυνση και 1500 πιστοποιημένες ώρες πρακτικής άσκησης. Ουσιαστικά, δεν υφίσταται ακόμα νομική κατοχύρωση των ειδικοτήτων. Η νομική κατοχύρωση των ειδικοτήτων ορίζει ότι η άδεια άσκησης επαγγέλματος είναι γενικής φύσεως ενώ «οι εγγεγραμμένοι

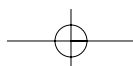

ψυχολόγοι δικαιούνται να δηλώνουν την ειδικότητα Ψυχολογίας η οποία αναγράφεται στην αναλυτική βαθμολογία του μεταπτυχιακού τους προσόντος». Η εξειδίκευση υπονοεί επιπλέον ακαδημαϊκή εκπαίδευση και πρακτική άσκηση πέραν των βασικών κριτηρίων για την άσκηση επαγγέλματος.

Όσον αφορά την πρακτική άσκηση πραγματοποιείται στο δεύτερο και τρίτο έτος σπουδών και αποτελείται από 60 ECTS από τα συνολικά 180 (Σεμινάρια Πρακτικής Άσκησης I και II). Η πρακτική άσκηση διεξάγεται σε εκπαιδευτικούς χώρους, όπως η Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού ενώ υπάρχει θεσμοθετημένη συμφωνία μακροπρόθεσμης συνεργασίας, η οποία επιτεύχθηκε αρχικά σε ανώτατο επίπεδο μεταξύ της κοσμητείας και της γενικής διευθύντριας του Υπουργείου. Η πρακτική άσκηση αποτελείται από δύο φάσεις, με πρώτη τη φάση της κατάρτισης/παρακολούθησης στο τέταρτο εξάμηνο σπουδών με μερική απασχόληση 250 ωρών και δεύτερη τη φάση της άσκησης υπό εποπτεία στο τρίτο έτος σπουδών με πλήρη απασχόληση 1300 ωρών.

Οι υφιστάμενες προϋποθέσεις για την επιλογή των εποπτών ορίζουν αυτοί να είναι εγγεγραμμένοι ψυχολόγοι, ώστε να διασφαλίζεται η νομική ισχύς της πρακτικής άσκησης, να προτείνονται από τον εργοδότη τους ως ικανοί να αναλάβουν εποπτεία, να αποδέχονται οικειοθελώς να αναλάβουν την εποπτεία φοιτητών, να δεσμεύονται να ακολουθούν ένα κοινώς αποδεκτό κώδικα δεοντολογίας, καθώς και να συνυπογράφουν ένα συμφωνητικό έγγραφο μεταξύ επόπτη και εποπτευομένου. Επιπλέον, για την έγκριση των εποπτών επιθυμητή είναι η κατοχή τουλάχιστον ισότιμων ακαδημαϊκών προσόντων, όπως αναμένεται να έχουν οι απόφοιτοι του προγράμματος, η διδακτορικού επιπέδου εκπαίδευση, η εμπειρία στην άσκηση του έργου του ψυχολόγου και η πείρα στην εποπτεία.

Η κατανομή των φοιτητών σε επόπτες γίνεται από την υπεύθυνη πρακτικής άσκησης του Τμήματος σε συνεργασία με την ΥΕΨ. Οι επόπτες έχουν την άμεση και αποκλειστική ευθύνη του εκπαιδευόμενου. Προβλέπεται ένας επόπτης ανά ένα εκπαιδευόμενο φοιτητή ενώ ισχύει το σύστημα ανταλλαγής εποπτών/εκπαιδευομένων. Η διάρκεια της εποπτείας δεν είναι λιγότερη από δυο ώρες εβδομαδιαίως και προ-

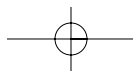
βλέπεται μια ώρα εποπτείας για κάθε τέσσερις ώρες άμεσης παροχής ψυχολογικών υπηρεσιών (αξιολόγηση, παρέμβαση, συμβουλευτική) και για κάθε 20 ώρες έμμεσης παροχής ψυχολογικών υπηρεσιών (πρόληψη, πολυθεματικές ομάδες, προετοιμασία, διοικητικά καθήκοντα, κ.λ.π.).

Η ακαδημαϊκή αξιολόγηση στα πλαίσια των δυο σεμιναρίων πρακτικής άσκησης, η οποία χαρακτηρίζεται ως επιτυχής ή ανεπιτυχής, περιλαμβάνει δείγματα εργασίας, τα οποία αποτελούνται από δυο εκθέσεις περιστατικών αξιολόγησης, δυο εκθέσεις περιστατικών παρεμβάσεων, ένα πρόγραμμα πρόληψης, καθώς και εξέταση τόσο γραπτή σε θέματα δεοντολογίας και νομοθεσίας όσο και προφορική σε θέματα κατανόησης και διαχείρισης περιστατικών.

Οι διαφορές από το αμερικανικό πρότυπο εκπαίδευσης επαγγελματιών ψυχολόγων είναι ότι στις ΗΠΑ απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση του επαγγέλματος του ψυχολόγου είναι το διδακτορικό, τα προγράμματα εκπαίδευσης εγκρίνονται κεντρικά από την Αμερικάνικη Ψυχολογική Ένωση (American Psychological Association – APA), η πρακτική άσκηση ξεκινά από το πρώτο εξάμηνο και ο πέμπτος χρόνος είναι το Internship ενώ οι δομές και οι επόπτες πρέπει να ικανοποιούν κριτήρια βάσει των κανονισμών του APA.

Οι δυσκολίες και οι προκλήσεις για το Ε/Ψ συνίστανται στο μη ικανοποιητικό αριθμό κατάλληλων προσόντων για να οριστούν ως επόπτες, την έλλειψη δομών και την ανακύκλωση της γνώσης.

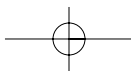
Οι προτάσεις για το μέλλον αφορούν τη θεσμοθετημένη συμφωνία σε ανώτατο διοικητικό επίπεδο μεταξύ του Πανεπιστημίου και της συνεργαζόμενης δομής, η οποία διασφαλίζει την ποιότητα, τη συνέχεια, και τη διοικητική υποστήριξη της πρακτικής άσκησης. Επιπλέον, αφορούν τον υπεύθυνο της πρακτικής άσκησης (Director of Training), καθώς υπάρχει πρακτική αλλά και ουσιαστική ανάγκη για προσο-ντούχο ψυχολόγο, έμπειρο στην εποπτεία φοιτητών, ακαδημαϊκά κατάρτισμένο και με διασυνδέσεις στην κοινότητα διασφαλίζοντας έτσι την ποιότητα και τη συνέχεια της πρακτικής άσκησης. Οι προτάσεις για το μέλλον αναφέρονται, επίσης, στην επίσημη πιστοποίηση της πρακτικής άσκησης με ακαδημαϊκές μονάδες, ώστε να διασφαλίζεται η συμπλήρωση των απαιτούμενων ωρών και να πιστοποιείται επίσημα

η συμπλήρωση της πρακτικής άσκησης για νομικούς σκοπούς ή για επαγγελματικές προοπτικές. Οι συγκεκριμένοι στόχοι για την ανάπτυξη δεξιοτήτων, όπως το «εξατομικευμένο πρόγραμμα πρακτικής άσκησης», το οποίο καθοδηγεί τους επόπτες, κινητοποιεί τους εποπτευομένους και υποβοηθά στην διαδικασία αξιολόγησης καθώς και η δημιουργία εθνικής επιτροπής για τη θεσμοθέτηση κριτηρίων έγκρισης δομών πρακτικής άσκησης και εποπτών, η οποία πιστοποιεί τους χώρους διεξαγωγής της πρακτικής άσκησης θα μας απασχολήσουν και στο μέλλον.

Συμπερασματικά, ένα ακαδημαϊκό πρόγραμμα που εκπαιδεύει επαγγελματίες ψυχολόγους πρέπει να στοχεύει στην αναβάθμιση του επιπέδου του επαγγέλματος, θέτοντας υψηλά κριτήρια για πρακτική άσκηση και εποπτεία.

Η Ψυχολογία της Υγείας σε μεταπτυχιακό επίπεδο στο Πανεπιστήμιο Κρήτης

*Ευάγγελος Καραδήμας
Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης*

Γενικά

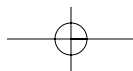
Η Ψυχολογία της Υγείας, αν και σε διεθνές επίπεδο συμπληρώνει ήδη περισσότερο από μια εικοσιπενταετία ενεργούς και δυναμικής παρουσίας, στη χώρα μας δεν έχει αναπτυχθεί στο επιθυμητό τουλάχιστον επίπεδο. Πέρα από τη γενική καθυστέρηση ανάπτυξης νέων προσεγγίσεων και ρευμάτων που ορισμένες φορές παρατηρείται, η έλλειψη πόρων και σχεδιασμού στην ανάπτυξη δομών που να καλύπτουν τις υπάρχουσες ανάγκες, φαίνονται να ευθύνονται για την καθυστέρηση αυτή.

Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι προσπάθειες προβολής της Ψυχολογίας της Υγείας δεν υπήρχαν. Ειδικά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μεγάλη σχετική προσπάθεια με την έκδοση ανάλογων βιβλίων και αφιερωμάτων (Αναγνωστόπουλος & Ποταμιάνος, 2006. Αναγνωστόπουλος & Καραδήμας, 2005. Καλαντζή-Αζίζι, 1985. Καραδήμας, 2005. Παπαδάτου & Αναγνωστόπουλος, 1995), την ανάπτυξη σχετικών ερευνητικών πρωτοβουλιών, την οργάνωση συνεδρίων ελληνικών (π.χ., το 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογίας της Υγείας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο κατά το 2004) και διεθνών (π.χ., η οργάνωση του ετήσιου Συνεδρίου της European Health Psychology Society (EHPS) στην Κω το 2003).

Κυρίως όμως, η ίδρυση και λειτουργία του πρώτου μεταπτυχιακού προγράμματος ειδίκευσης στην Ψυχολογία της Υγείας από το Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης αποτελεί ένα πολύ μεγάλο βήμα στην καθιέρωση και ανάπτυξη του κλάδου αυτού της Ψυχολογίας και στη χώρα μας. Σε αυτό το πρόγραμμα ειδίκευσης θα αναφερθούμε στη συνέχεια, αλλά εντελώς περιληπτικά και μόνο στα βασικά του σημεία.

Παρουσίαση του Προγράμματος

Στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης ιδρύθηκε το 2004 ένα Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με δύο κατευθύνσεις: Σχο-

λική Ψυχολογία και Ψυχολογία της Υγείας. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε μόνο στην τελευταία κατεύθυνση.

Σκοπός του προγράμματος είναι η εκπαίδευση ψυχολόγων υγείας που θα συνδυάζουν θεωρητική κατάρτιση, ακαδημαϊκές και ερευνητικές ικανότητες, καθώς και κλινικές – πρακτικές δεξιότητες και εμπειρία, όλα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο. Το Τμήμα Ψυχολογίας φιλοδοξεί με την ίδρυση των μεταπτυχιακών αυτών σπουδών να καλύψει ένα κενό που υπήρχε στη χώρα μας, όσον αφορά την εκπαίδευση ψυχολόγων υγείας που θα μπορούν να προσφέρουν υψηλού επιπέδου υπηρεσίες.

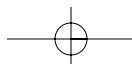
Για την ολοκλήρωση του προγράμματος σπουδών απαιτείται η επιτυχής παρακολούθηση και εξέταση σε μια σειρά 12 μαθημάτων, η συμπλήρωση 2500 ωρών πρακτικής άσκησης και η εκπόνηση ερευνητικής διπλωματικής εργασίας. Οι προϋποθέσεις αυτές θα αναπτυχθούν περισσότερο στη συνέχεια. Η διάρκεια των σπουδών είναι τέσσερα έως έξι διδακτικά εξάμηνα.

Το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών συντονίζεται από πενταμελή επιτροπή, ενώ όλες οι σχετικές με τη λειτουργία του αποφάσεις λαμβάνονται από τη Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύνθεσης του Τμήματος Ψυχολογίας.

Εισαγωγή νέων μεταπτυχιακών σπουδαστών

Η εισαγωγή νέων σπουδαστών λαμβάνει χώρα ανά δύο έτη, ενώ ο ανώτατος αριθμός εισακτέων έχει οριστεί στα 10 άτομα. Δεκτοί στο πρόγραμμα σπουδών γίνονται πτυχιούχοι Τμημάτων Ψυχολογίας (εντοπίων ή αναγνωρισμένων και ομοταγών ξένων ιδρυμάτων). Επίσης, μπορούν να γίνουν δεκτοί πτυχιούχοι τμημάτων ΤΕΙ αντίστοιχης ειδικότητας. Η εισαγωγή γίνεται στη βάση τριών «κριτηρίων»: γραπτές εξετάσεις, συνέντευξη με τους υποψηφίους και απαραίτητα δικαιολογητικά.

Πιο συγκεκριμένα, τα δικαιολογητικά αφορούν το γενικό βαθμό πτυχίου του υποψηφίου, τον μέσο όρο βαθμολογίας στα απολύτως σχετικά προς το αντικείμενο των σπουδών προπτυχιακά μαθήματα, την πτυχιακή εργασία, τυχούσα ερευνητική δραστηριότητα, προηγούμενη σχετική εμπειρία και συστατικές επιστολές. Το σύνολο των μορίων που μπορούν να συγκεντρωθούν από ένα υποψήφιο φτάνει τα 20.

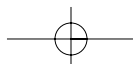
Η ελεύθερη συνέντευξη δίδεται ενώπιον της πενταμελούς συντονιστικής επιτροπής του Μεταπτυχιακού και βαθμολογείται με άριστα το τριάντα (30).

Τέλος, ως προς τις γραπτές εξετάσεις, αυτές γίνονται σε τέσσερα μαθήματα: Την Ψυχολογία της Υγείας/Κλινική Ψυχολογία, την Κοινωνική Ψυχολογία, τη Μεθοδολογία της Έρευνας, καθώς και σε μία ξένη γλώσσα (αγγλικά). Το σύνολο των μορίων από τις γραπτές εξετάσεις ανέρχεται στα 50. Τα μόρια κατανέμονται κατά ανάμοιο τρόπο μεταξύ των μαθημάτων, με το μάθημα της Ψυχολογίας της Υγείας/Κλινικής Ψυχολογίας να έχει τη μεγαλύτερη «βαρύτητα». Σημειώνουμε ότι κατά την εξέταση το όνομα του κάθε υποψηφίου παραμένει κρυμμένο και αποκαλύπτεται ενώπιον της Συντονιστικής Επιτροπής του προγράμματος και της Γραμματείας του Τμήματος μετά τη βαθμολόγηση από δύο βαθμολογητές.

Το σύνολο των μορίων που μπορεί να συγκεντρώσει ένας υποψήφιος είναι εκατό (100), ενώ όσα αφορούν τη διαδικασία εισαγωγής (π.χ., εξεταστέα ύλη) καθορίζονται με σαφήνεια σε κάθε νέα προκήρυξη θέσεων, η οποία αναρτάται στην ιστοσελίδα του Τμήματος (www.soc.uoc.gr/psycho). Προϋπόθεση κατάταξης ενός υποψηφίου στον πίνακα των επιτυχόντων είναι να λάβει το ήμισυ τουλάχιστον των μορίων που προβλέπονται σε κάθε εξεταζόμενο μάθημα και στη συνέντευξη.

Πρόγραμμα σπουδών

Για την ολοκλήρωση του προγράμματος απαιτείται κατ' αρχάς η επιτυχής περάτωση 12 μαθημάτων, τα οποία κατανέμονται σε τρεις θεματικές ενότητες με πρώτη τις ψυχοβιολογικές και ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της υγείας, δεύτερη τη μεθοδολογία έρευνας, στατιστική και ψυχομετρία και τρίτη την ψυχολογική παρέμβαση και πρόληψη. Τα μαθήματα του προγράμματος παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Στα πλαίσια των μαθημάτων εντάσσονται, επίσης, αυτόνομα σεμινάρια και ομάδες εργασίες με αντικείμενα σχετικά προς την ψυχολογία της υγείας, όπως είναι, για παράδειγμα, οι δεξιότητες συμβουλευτικής και παρέμβασης, η διαχείριση του στρες, η αντιμετώπιση κρίσεων κ.ά.

Πίνακας 1. Μαθήματα ειδίκευσης στην Ψυχολογία της Υγείας

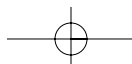
Μαθήματα κορμού

1. Στατιστική
2. Μεθοδολογία έρευνας
3. Ψυχοδιαγνωστικές μέθοδοι αξιολόγησης ψυχοκινητικής και νευρο-ψυχολογικής ανάπτυξης
4. Ψυχοδιαγνωστικές μέθοδοι αξιολόγησης προσωπικότητας και συμπεριφοράς

Μαθήματα κατεύθυνσης

5. Ψυχοπαθολογία ενηλίκου και παιδιού
6. Βιολογικές βάσεις της ψυχικής και σωματικής ασθένειας
7. Ψυχοσωματικές και σωματόμορφες διαταραχές
8. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ψυχικής και σωματικής υγείας
9. Θεραπευτικές μέθοδοι και τεχνικές σε άτομα με σοβαρά προβλήματα υγείας και βραχείες ψυχοθεραπείες
10. Κλινικές και κοινωνικές διαστάσεις της σωματικής και ψυχικής υγείας και ασθένειας
11. Ψυχοκοινωνική επανένταξη ατόμων με ψυχικά νοσήματα και αναπηρίες
12. Η ψυχολογία της υγείας σε οργανωσιακά πλαίσια.

Τα μαθήματα συνοδεύει πρακτική άσκηση διάρκειας 2500 ωρών. Μέχρι στιγμής, η πρακτική άσκηση κατανέμεται περίπου ως εξής: Αρχικά προβλέπεται εισαγωγική πρακτική άσκηση, διάρκειας 300-400 ωρών, σε παθολογικές και χειρουργικές κλινικές γενικού νοσοκομείου (σε συνεργασία με το Νοσοκομείο Ρεθύμνης). Στόχος της πρακτικής αυτής άσκησης είναι η εξοικείωση με το ιατρικό έργο, τις συνήθειες του νοσοκομείου, καθώς και μια πρώτη επαφή με τους νοσηλεύόμενους. Καταβάλλεται προσπάθεια η πρακτική αυτή άσκηση να λάβει χώρα μεταξύ πρώτου και δευτέρου έτους σπουδών. Στη συνέχεια, οι σπουδαστές ασκούνται για διάστημα 900-1000 ωρών σε δομές ψυχικής υγείας (Κέντρα Ψυχικής Υγείας και Ψυχιατρικές Κλινικές). Κατά τις τελευταίες 1200-1300 ώρες πρακτικής άσκησης οι σπουδαστές τοποθετούνται σε δομές όπου ασκείται το έργο του ψυχολόγου της υγείας (μέχρι στιγμής,

π.χ., στο Ωνάσειο Καρδιοχειρουργικό Κέντρο, σε Κλινικές του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ηρακλείου, στο Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων, στο Σύλλογο Γυναικών με Καρκίνο Μαστού, στο Νοσοκομείο Χρονίων Παθήσεων και αλλού). Η πρακτική άσκηση αρχίζει κατά το τρίτο εξάμηνο σπουδών (δύο έως τρεις ημέρες ανά εβδομάδα), ενώ συνεχίζεται στα επόμενα εξάμηνο (πέντε ημέρες την εβδομάδα).

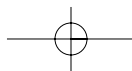
Η διπλωματική εργασία θα πρέπει να έχει σαφώς ερευνητικό χαρακτήρα και να αφορά ένα εξειδικευμένο τομέα του πεδίου της Ψυχολογίας της Υγείας. Η έναρξη εκπόνησης της διπλωματικής τοποθετείται στο τελευταίο διδακτικό εξάμηνο. Εποπτεύεται από τριμελή επιτροπή, ενώ η υποστήριξή της γίνεται δημόσια.

Μετά τη λήψη του μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης, οι σπουδαστές μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε διδακτορικό επίπεδο σύμφωνα με τους κείμενους νόμους και τον κανονισμό λειτουργίας του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και να λάβουν, μετά την πλήρωση των σχετικών προϋποθέσεων, διδακτορικό δίπλωμα στην Ψυχολογία της Υγείας (Ph.D. in Health Psychology).

Διαδικασίες αξιολόγησης

Για τη πληρέστερη και επιτυχέστερη εκπαίδευση των μεταπτυχιακών σπουδαστών μας έχουν καθιερωθεί, ενώ θα αναπτυχθούν ακόμα περισσότερο στο μέλλον, διαδικασίες αξιολόγησης των διδασκόντων, της πρακτικής άσκησης και των άλλων συστατικών μερών του προγράμματος. Η διαδικασία αυτή είναι συνεχής και στοχεύει στη βέλτιστη δυνατή αξιοποίηση του δυναμικού, στην απρόσκοπτη λειτουργία του προγράμματος και στη συνεχή βελτίωση του επιπέδου σπουδών.

Το Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης θεωρεί την ίδρυση και λειτουργία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ειδίκευσης στην Ψυχολογία της Υγείας ως μια από τις σημαντικότερες πράξεις του και προσπαθεί να το ενισχύσει με κάθε τρόπο, σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, μέσων και πόρων. Βέβαια, οφείλουμε να πούμε ότι, καθώς το μεταπτυχιακό πρόγραμμα διανύει ακόμα τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, αρκετά μένουν να γίνουν, να αλλάξουν και να βελτιωθούν στο μέλλον.

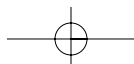

Ελπίζουμε, όμως, ότι με τη λειτουργία του προγράμματος αυτού ανοίγουμε ένα δρόμο στη χώρα μας για την ενίσχυση της Ψυχολογίας της Υγείας προς όφελος των ασθενών, του συστήματος υγείας και της επιστήμης. Ευελπιστούμε στα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα και προς την κατεύθυνση αυτή προσπαθούμε συνεχώς.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Φ., & Καραδήμας, Ε. (2005). Υγεία και ασθένεια: Ψυχολογικές διεργασίες. Ειδικό αφιέρωμα στο *Ψυχολογία, το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 12(4).
- Αναγνωστόπουλος, Φ., & Ποταμιάνος, Γ. (Επιστ. Επιμ.) (2006). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία της Υγείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλαντζή-Αζίζι, Α. (1985). *Εφηρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία στο χώρο της Υγείας*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Καραδήμας, Ε.Χ. (2005). *Ψυχολογία της υγείας. Θεωρία και κλινική πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παπαδάτου, Δ., & Αναγνωστόπουλος, Φ. (1995). *Η ψυχολογία στο χώρο της υγείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ειδιεύσεις Κλινικής Ψυχολογίας, Ψυχολογίας της Υγείας, Ψυχικής Υγείας παιδιών και ενηλίκων – Θεσμοθέτηση θέσεων ασκούμενων στα νοσοκομεία και πιστοποίηση φορέων

*Φλωρεντία Μπακομήτρου
Κλινική Ψυχολόγος-Ψυχοθεραπεύτρια*

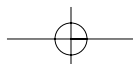
Η ειδίκευση στο χώρο της εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (λ.χ. Κλινική Ψυχολογία, Ψυχολογία Υγείας κ.λ.π.) απαιτεί ένα άρτια οργανωμένο πρόγραμμα θεωρητικών σπουδών και μια προσεκτικά σχεδιασμένη πρακτική άσκηση για τον εκπαιδευόμενο μεταπτυχιακό φοιτητή.

Όσον αφορά στο κομμάτι της θεωρητικής κατάρτισης του εκπαιδευόμενου φοιτητή, η βασική ευθύνη ανήκει αποκλειστικά στην επιστημονική διεύθυνση του εκάστοτε μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών. Σε γενικές γραμμές, τα μεταπτυχιακά προγράμματα ειδίκευσης στην Κλινική Ψυχολογία, στην Ψυχολογία Υγείας και στην Ψυχική Υγεία παιδιών και ενηλίκων θα πρέπει να προσφέρουν βασικές θεωρητικές γνώσεις στον τομέα της ψυχοπαθολογίας, των κυρίαρχων μοντέλων ψυχοθεραπείας, της ψυχομετρικής αξιολόγησης, της έρευνας και της πρόληψης.

Σε κάθε περίπτωση όμως η πρακτική άσκηση των μεταπτυχιακών φοιτητών στους κλινικούς χώρους εφαρμογής της Ψυχολογίας αποτελεί ένα δεύτερο σημαντικό και αναντικατάστατο κομμάτι της ειδίκευσης τους. Ο χώρος του νοσοκομείου αποτελεί έναν από τους βασικότερους χώρους κλινικής εφαρμογής της Ψυχολογίας και επομένως έναν από τους βασικότερους χώρους πρακτικής άσκησης των μεταπτυχιακών φοιτητών.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το νοσοκομείο αποτελεί την κυριότερη πηγή υγείας της κοινότητας, δοθέντος ότι δεν παρέχει μόνο διαγνωστικό και θεραπευτικό έργο, αλλά προωθεί θέματα προαγωγής της υγείας και πρόληψης των ασθενειών (Σιγάλας, 1999).

Ο νοσοκομειακός ψυχολόγος οφείλει να συνδυάζει πολλές και διαφορετικές ικανότητες προκειμένου να αντεπεξέλθει στο έργο του. Οι βασικότερες λειτουργίες που καλείται να επιτελέσει είναι η ψυχολογική εκτίμηση, η ψυχολογική παρέμβαση, η παροχή συμβουλευτικής ή

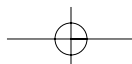
ψυχοθεραπείας, η διδασκαλία και η διεξαγωγή ερευνών (Μπακομήτρου, 2005).

Η «είσοδος» των νοσοκομειακών ψυχολόγων σε παραδοσιακά ιατροκρατούμενους χώρους, όπως είναι τα γενικά νοσοκομεία, διανύει τη δεύτερη δεκαετία της. Στα πλαίσια της προώθησης της πρωτοβάθμιας περίθαλψης στο χώρο του νοσοκομείου ο ψυχολόγος λαμβάνει πια μια ενεργή θέση εντός του νοσοκομειακού πλαισίου (Μπακομήτρου, 2005).

Έτσι, από το 1896 που ο Lightner Witmer ίδρυσε την πρώτη ψυχολογική κλινική στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια ως τις μέρες μας, το εύρος των δραστηριοτήτων των ψυχολόγων έχει επεκταθεί πάρα πολύ. Ο παραδοσιακός ρόλος των ψυχολόγων, που περιοριζόνταν μόνο στη χορήγηση ψυχοδιαγνωστικών δοκιμασιών, ανήκει πια στο παρελθόν. Σήμερα ο νοσοκομειακός ψυχολόγος ανήκει επισήμως στο επιστημονικό προσωπικό της ιατρικής υπηρεσίας και προσφέρει επικουρικό έργο για τη φροντίδα των ασθενών.

Στα πλαίσια δε ενός γενικού νοσοκομείου ο ψυχολόγος καλείται να αντιμετωπίσει στην καθημερινή του πρακτική όλο σχεδόν το εύρος της ψυχοπαθολογίας, καθώς μπορεί να κληθεί να αξιολογήσει και να αντιμετωπίσει από απλά μαθησιακά ή συμπεριφορικά προβλήματα έως και σοβαρές ψυχοπαθολογικές δυσκολίες (Alessandri, Heiden, & Dunbar-Welter, 1997).

Όπως έχει αναφερθεί, η δράση της Κλινικής Ψυχολογίας στο χώρο της Ιατρικής-Υγείας σχετίζεται με τρεις τομείς. Ο πρώτος τομέας αφορά την έρευνα, την επεξεργασία και την εφαρμογή σχετικών ψυχολογικών γνώσεων. Ο δεύτερος τομέας αφορά την άμεση θεραπευτική, υποστηρικτική ή συμβουλευτική παρέμβαση στο χώρο. Ειδικότερα, εστιάζεται στις ψυχοσωματικές διαταραχές, τις σωματικές ασθένειες (σημασία της ασθένειας, αλλαγές στον μέχρι τώρα τρόπο ζωής κυρίως σε χρόνιες παθήσεις ή αναπηρίες κ.λ.π.), το σωματικό πόνο (ανάλυση των συνθηκών, διάγνωση και θεραπεία των ψυχογενών πόνων κ.λ.π.), τις εγχειρίσεις (ψυχολογική προετοιμασία πριν και υποστηρικτική μετά), την αντικατάσταση οργάνων ή την εξάρτηση από μηχανήματα (π.χ. ψυχολογική βοήθεια σε άτομα με βηματοδότη, σε άτομα που υποβάλλονται συχνά σε αιμοκάθαρση, ή μεταγγίσεις κ.λ.π.) και

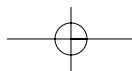
το «θάνατο» (παροχή υποστήριξης σε βαριά πάσχοντες, στους συγγενείς τους, καθώς και στο νοσηλευτικό προσωπικό κλινικών που υπάρχει μεγάλο ποσοστό θνησιμότητας). Συμπληρωματικά, ο τρίτος τομέας αφορά τις εφαρμογές νέων προγραμμάτων (λ.χ. προγράμματα πρωτοβάθμιας πρόληψης), την εποπτεία και την ψυχολογική επιμόρφωση.

Η παρουσία του νοσοκομειακού ψυχολόγου στο χώρο του γενικού νοσοκομείου είναι από μόνη της συχνά ανατρεπτική, δοθέντος ότι συνδυάζεται με μια διαφορετική φιλοσοφία σχετικά με την αντιμετώπιση της ασθένειας. Ο ψυχολόγος λοιπόν καλείται να αντιμετωπίσει την ασθένεια σαν μη-σωστή προσαρμογή του σώματος και της ψυχής, αντίληψη που συχνά δε γίνεται με ευκολία αποδεκτή από το υπόλοιπο ιατροκεντρικό σύστημα του νοσοκομείου (Μπακομήτρου, 2005).

Παρολαυτά ο νοσοκομειακός ψυχολόγος είναι υποχρεωμένος ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας κάθε κλινικής να βρει αποτελεσματικές διόδους επικοινωνίας με το υπόλοιπο ιατρικό και μη προσωπικό, για να ευοδωθεί η εύρυθμη λειτουργία του τμήματος. Ωστόσο, η προαναφερθείσα προσπάθεια δεν είναι πάντα απρόσκοπτη (Μπακομήτρου, 2005).

Ορισμένα από τα πιο συνηθισμένα προβλήματα στη συνεργασία του νοσοκομειακού ψυχολόγου με τις υπόλοιπες ειδικότητες, και κυρίως τους ιατρούς, εντοπίζονται στη μη παροχή κατάλληλων πληροφοριών σε κάθε παραπομπή, τη σύσταση για συγκεκριμένη παροχή βοήθειας, όπως η βιανάδραση προς τον ασθενή, παραβιάζοντας την επαγγελματική διαγνωστική ικανότητα του ψυχολόγου, την παραπομπή «λάθους» ατόμου για θεραπεία, παραπομπή ατόμων που χρήζουν άλλου τύπου βοήθειας που δεν έγκειται στη δράση του ψυχολόγου, όπως η κοινωνική υποστήριξη, άκαιρη χρονικά παραπομπή ασθενούς, «πρόχειρη» παραπομπή ασθενών όταν δεν ανακαλύπτεται εμφανής οργανική αιτία («αν κάτι δε φαίνεται να είναι οργανικό είναι σίγουρα ψυχολογικό»!) (Belar & Deardorff, 1995).

Εν κατακλείδι, τα όρια που τίθενται ανάμεσα στους ρόλους του ψυχολόγου, των ιατρών και του υπόλοιπου επιστημονικού ή νοσηλευτικού προσωπικού δεν είναι πάντοτε απολύτως διακριτά. Θα έλεγε κανείς ότι τα όρια και το επίπεδο συνεργασίας ανάμεσα στον ψυχολόγο και τις

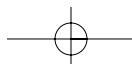

υπόλοιπες σχετικές ειδικότητες καθορίζονται εν πολλοίς από τις προϋπάρχουσες στάσεις και προσδοκίες των διαφόρων ειδικοτήτων, από τις ανάγκες του χώρου, καθώς και από τις προσωπικές σχέσεις συνεργασίας που αναπτύσσονται ανάμεσα στους συναδέλφους (Μπακομήτρου, 2005).

Η είσοδος του νοσοκομειακού ψυχολόγου στο χώρο του γενικού νοσοκομείου ακολουθεί εν πολλοίς και στη χώρα μας την πορεία άλλων αναπτυγμένων χωρών, αλλά έχει και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Συνοπτικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ρόλος του ψυχολόγου στο χώρο του νοσοκομείου αλλάζει σταδιακά και διευρύνεται, γεγονός που απαιτεί επαναδιαπραγμάτευση των δικαιωμάτων και των ορίων δράσης του μέσα στο πλαίσιο. Άλλωστε η ελληνική πραγματικότητα έχει να αντιμετωπίσει αρκετούς «ελληνικούς» σκοπέλους, όπως η μη νομική κατοχύρωση των ειδικοτήτων στην Ψυχολογία που «επιτρέπει» την είσοδο ανειδίκευτων ή ετερο-ειδικευμένων ψυχολόγων σε θέσεις κλινικών ψυχολόγων και ψυχολόγων υγείας στο χώρο των νοσοκομείων, γεγονός που δημιουργεί προβλήματα στην από κοινού προάσπιση των δικαιωμάτων του κλάδου (Μπακομήτρου, 2005). Ενδεικτικά, επίσης, αναφέρονται η μη είσοδος των ψυχολόγων στο Ε.Σ.Υ., γεγονός που ανακάμπει τη δυνατότητα ιεραρχικής ανέλιξης των ψυχολόγων και την προώθηση των αρχών του κλάδου στο χώρο της υγείας (www.psi.gr), η έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης που να προασπίζει την ψυχοθεραπευτική ιδιότητα και να θέτει συγκεκριμένα κριτήρια για την τέλεση αυτής (Αναγνωστόπουλος, 1997) και η απουσία συγκεκριμένου καθηκοντολογίου που να ρυθμίσει τυπικά τα όρια δράσης των διαφόρων ειδικοτήτων της ιατρικής υπηρεσίας κ.λ.π. (Μπακομήτρου, 2005).

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα στοιχεία για τις σημερινές συνθήκες παρουσίας και ύπαρξης του νοσοκομειακού ψυχολόγου στο χώρο του γενικού κυρίως νοσοκομείου, γίνεται σαφές ότι ο εκπαιδευόμενος μεταπτυχιακός φοιτητής που θα κάνει την πρακτική του άσκηση στο χώρο του νοσοκομείου θα έρθει αντιμέτωπος με όλα αυτά τα προβλήματα, αλλά θα κληθεί επιπρόσθετα να αντιμετωπίσει και ιδιαίτερες δυσκολίες, όπως την ανυπαρξία προσωπικού χώρου εργασίας,

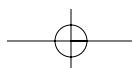

την ελλιπή συχνά εποπτεία λόγω του αυξημένου εργασιακού φόρτου του εκάστοτε επόπτη, την αδυναμία αυτόνομης ανάληψης και διαχείρισης περιστατικών λόγω του αυστηρού ισχύοντος νομικού πλαισίου που απαγορεύει ρητά την ανάληψη περιστατικών από μη εργαζόμενους του νοσοκομείου και, τέλος, την ανυπαρξία ασφαλιστικής κάλυψης και οικονομικής αποζημίωσης σε αντίθεση με άλλες ειδικότητες, όπως οι ειδικευόμενοι ιατροί και οι προπτυχιακοί φοιτητές των ΤΕΙ καθ' όλη τη διάρκεια της άσκησης του εξαιτίας της έλλειψης κατάλληλου νομικού και θεσμικού πλαισίου.

Από την άλλη πλευρά, και οι ειδικευμένοι ψυχολόγοι που αναλαμβάνουν την εποπτεία μεταπτυχιακών φοιτητών θα κληθούν να αντιμετωπίσουν και να υπερπηδήσουν πέρα από τις προαναφερθείσες δυσκολίες των ειδικευομένων φοιτητών και άλλα σοβαρά προβλήματα. Ενδεικτικά αναφέρονται η ανυπαρξία χρόνου ατομικής εποπτείας εξαιτίας του φόρτου εργασίας, η αδυναμία σχεδιασμού προσωπικού προγράμματος άσκησης του εκάστοτε φοιτητή εξαιτίας της πληθώρας των εκπαιδευόμενων φοιτητών που διαφέρουν ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, η συνύπαρξη προπτυχιακών, επί πτυχίω και μεταπτυχιακών φοιτητών διαφορετικών κατευθύνσεων και το συναίσθημα ματαιώσης γενικά από τη μη επιθυμητή προσφορά χαμηλής ποιότητας εκπαίδευσης στους φοιτητές λόγω των δυσκολιών του πλαισίου. Τέλος, ο επόπτης ψυχολόγος είναι άμεσα επιφορτισμένος με ένα διπλό, δύσκολο και ευαίσθητο έργο που είναι αφενός η άρτια θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση των εκπαιδευόμενων, αλλά και αφετέρου η διασφάλιση του κλινικού έργου του και η προστασία των θεραπευόμενων του (Μπακομήτρου, 2005).

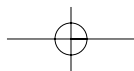
Ολοκληρώνοντας, φαίνεται ότι η παροχή υψηλού επιπέδου πρακτικής άσκησης στους μεταπτυχιακούς φοιτητές Ψυχολογίας στο χώρο του νοσοκομείου αποτελεί μία εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση η διευθέτηση της οποίας απαιτεί καταρχήν τη θέσπιση συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου δράσης μέσω της πιστοποίησης των φορέων πρακτικής άσκησης, την οικονομική και ασφαλιστική κάλυψη των φοιτητών, την αυτονόμηση των φοιτητών ως προς την παροχή κλινικού έργου και την προσφορά κινήτρων στους επόπτες πρακτικής άσκησης αλλά και την άριστη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Alessandri, M., Heiden, L., & Dunbar-Welter, M. (1997). Ιστορική Επισκόπηση. Στο L.A. Heiden, & M. Hersen (ed) (επιμ. Α. Καλαντζή-Αζίζι, & Φ. Αναγνωστόπουλος). *Introduction to Clinical Psychology*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αναγνωστόπουλος, Φ. (1997). Εισαγωγή στην Κλινική Ψυχολογία. Στο L. A. Heiden, & M. Hersen (ed.) (επιμ. Α. Καλαντζή-Αζίζι, & Φ. Αναγνωστόπουλος). *Introduction to Clinical Psychology*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Belar, C., & Deardorf, W. (1995). *Clinical Health Psychology in Medical Settings*. American Psychological Association.
- Καλαντζή-Αζίζι, Α. (1996). *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία στο χώρο της Υγείας*. Αθήνα.
- Μπακομήτρου, Φ. (2005). Ο ρόλος του Κλινικού Ψυχολόγου σε Γενικά Νοσοκομεία. Στο Καλαντζή-Αζίζι (Επιμ. Έκδ.), *Φάκελος Κλινικής Ψυχολογίας – Σημειώσεις και άρθρα*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Σιγάλας, Ι. (1999). Οργανισμοί και υπηρεσίες υγείας. Στο Δικαίος, Κουτούζης, Πολύζος, Σιγάλας, Χλέτσος (Επιμ. Έκδ.), *Βασικές Αρχές Διοίκησης Διαχείρισης (Management) Υπηρεσιών Υγείας*. Πάτρα : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

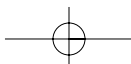
Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Εξέλιξη

Φώτιος Αναγνωστόπουλος, *Chartered Psychologist (BPS)*,
Επικ. Καθηγητής Ψυχολογίας της Υγείας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ένα ερώτημα που τίθεται μετά την αποφοίτηση του ψυχολόγου από ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στην Κλινική Ψυχολογία ή στην Ψυχολογία της Υγείας, είναι το ακόλουθο: Η επαγγελματική ειδικευση έχει πλέον ολοκληρωθεί ή απαιτείται συνέχιση της επαγγελματικής κατάρτισης; Άλλοτε, ο επαγγελματίας ψυχολόγος μπορεί να θεωρήσει ότι με την λήψη του μεταπτυχιακού του διπλώματος, ο κύκλος της εκπαίδευσής του έκλεισε. Άλλοτε, μπορεί να θεωρήσει ότι χρειάζεται να συνεχίσει την επαγγελματική του κατάρτιση, με την εξειδίκευσή του στο χώρο των ψυχολογικών παρεμβάσεων και της ψυχοθεραπείας, ή στο χώρο των ψυχολογικών αξιολογήσεων. Αλλά και πάλι, η απόκτηση νέων γνώσεων, η συνεχής ενημέρωση για την αποτελεσματικότητα των ψυχοθεραπειών, ή η περαιτέρω βελτίωση των επαγγελματικών δεξιοτήτων μπορεί να αποτελέσουν επιδιωκόμενο στόχο.

Σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία έχει καθιερωθεί η εφαρμογή μιας διαδικασίας καταγραφής/αποτύπωσης και παρακολούθησης της επαγγελματικής εξέλιξης των ψυχολόγων, με στόχο την επίτευξη της επαγγελματικής αρτιότητας του ψυχολόγου και τη διατήρηση του κύρους του επαγγέλματος σε υψηλό επίπεδο (Golding & Gray, 2006a; Golding & Gray, 2006b). Μάλιστα, η συμμετοχή στην διαδικασία αυτή είναι απαραίτητη προκειμένου να γίνει ετήσια ανανέωση της άδειας άσκησης του επαγγέλματος ψυχολόγου.

Ως Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Εξέλιξη (ΣΕΠΕ) ορίζεται η διαδικασία ανανέωσης των γνώσεων, βελτίωσης των δεξιοτήτων και αύξησης των επαγγελματικών δυνατοτήτων του ψυχολόγου με στόχο την εκτέλεση του έργου και των καθηκόντων του με επάρκεια. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, απαιτείται ετήσιος προγραμματισμός για την κάλυψη των αναγκών κάθε ψυχολόγου όσον αφορά τον τομέα της επαρκούς άσκησης του επαγγέλματός του και ετήσια αξιολόγηση της σχετικής επαγγελματικής εξέλιξης και προόδου του.

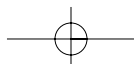
Για τη στροφή του επαγγέλματος προς την κατεύθυνση υιοθέτησης του μοντέλου του επαρκούς επαγγελματία, απαιτείται ο προσδιορισμός των αναγκών επαγγελματικής εξέλιξης του ψυχολόγου, η διαμόρφωση ενός σχεδίου δράσης για την κάλυψη αυτών των αναγκών, η απόκτηση νέων επαγγελματικών δεξιοτήτων και γνώσεων, η εφαρμογή τους στην πράξη και η αξιολόγηση των αλλαγών που επήλθαν στην άσκηση του επαγγέλματος ως συνέπεια της απόκτησης των νέων δεξιοτήτων.

Τα μέσα που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο ψυχολόγος κατά τη ΣΕ-ΠΕ περιλαμβάνουν την παρακολούθηση εξειδικευμένων σεμιναρίων επαγγελματικής κατάρτισης, την εκμάθηση νέων τεχνικών ψυχολογικής αξιολόγησης και διάγνωσης (π.χ. MMPI-2), την εκμάθηση νέων μεθόδων ψυχολογικής παρέμβασης (π.χ. γνωσιακή θεραπεία, οικογενειακή θεραπεία), την εκμάθηση νέων τεχνικών διεξαγωγής ερευνών (π.χ. μέθοδοι ποιοτικής έρευνας, μετα-ανάλυση), την παρουσίαση επιστημονικών εργασιών σε συνέδρια ή τη συμμετοχή σε αυτά, τη συμμετοχή στη διεξαγωγή ερευνών, τη συμμετοχή σε ενδο-επαγγελματικές ομάδες συζήτησης περιστατικών ή νέων επαγγελματικών εξελίξεων, τη συμμετοχή σε ομάδες εποπτείας, τη μελέτη άρθρων ή βιβλίων Ψυχολογίας.

Η ΣΕΠΕ μπορεί να αφορά τους παρακάτω τομείς επαγγελματικών ικανοτήτων:

1. Την τήρηση των αρχών δεοντολογίας
2. Την εφαρμογή στην πράξη των ψυχολογικών μεθόδων, μοντέλων, θεωριών και γνώσης που προέρχεται από τα ερευνητικά ευρήματα
3. Τη συμμετοχή στη διεξαγωγή ερευνών
4. Τη μετάδοση της ψυχολογικής γνώσης σε άλλους (π.χ. φοιτητές, επαγγελματίες, κοινό)
5. Την κατάρτιση άλλων επαγγελματιών (π.χ. νοσηλευτών, ιατρών) στις βασικές ψυχολογικές μεθόδους
6. Τη διαχείριση της παροχής των ψυχολογικών υπηρεσιών (π.χ. άσκηση διοικητικών καθηκόντων).

Όσον αφορά την τήρηση των αρχών δεοντολογίας, ο ψυχολόγος μπορεί να επιδιώξει τη δημιουργία και διατήρηση συστημάτων διασφάλισης του επαγγελματικού απορρήτου (π.χ. κατά την τήρηση αρ-

χείου πελατών στον ηλεκτρονικό υπολογιστή), ή την εφαρμογή των «καλύτερων δυνατών πρακτικών» κατά την άσκηση του έργου (π.χ. εφαρμογή τεκμηριωμένα αποτελεσματικής ψυχολογικής θεραπείας στους πελάτες).

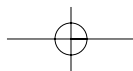
Όσον αφορά την εφαρμογή στην πράξη των ψυχολογικών εννοιών, μεθόδων, μοντέλων, θεωριών και ψυχομετρικών εργαλείων, ο ψυχολόγος μπορεί να επιδιώξει τη διερεύνηση και τον προσδιορισμό των αναγκών, προτεραιοτήτων, προσδοκιών και απαιτήσεων των πελατών, τη μελέτη της ψυχολογικής βιβλιογραφίας σχετικά με τις νεώτερες επαγγελματικές εξελίξεις (π.χ. στα συστήματα ταξινόμησης των ψυχολογικών διαταραχών, στα μέσα διάγνυσής τους), ή την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν στους πελάτες από την άσκηση του επαγγέλματος.

Όσον αφορά τη συμμετοχή στη διεξαγωγή έρευνας, ο ψυχολόγος μπορεί να ασχοληθεί με (α) τη διατύπωση ερευνητικών υποθέσεων, τον προσδιορισμό των μεταβλητών που υπεισέρχονται σε μια έρευνα, την περιγραφή της μεθοδολογίας και του σχεδιασμού διεξαγωγής της έρευνας, (β) τη συλλογή δεδομένων, την ανάλυσή τους και την ερμηνεία των ευρημάτων, (γ) τη συγγραφή και τη δημοσίευση της ερευνητικής αναφοράς, (δ) τη διεξαγωγή συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης γύρω από ένα ψυχολογικό θέμα.

Όσον αφορά τη μετάδοση της ψυχολογικής γνώσης σε άλλους, ο ψυχολόγος μπορεί να συμμετέχει (α) στην παρουσίαση (σε άτομα ή ομάδες) της ψυχολογικής γνώσης και των εφαρμογών της, (β) στην παρουσίαση ψυχολογικών εκθέσεων σε επίσημους φορείς (π.χ. πραγματογνωμοσύνη σε δικαστήριο), (γ) στην παροχή υπηρεσιών ψυχολογικής συμβουλευτικής σε άτομα ή οργανισμούς.

Όσον αφορά την κατάρτιση άλλων επαγγελματιών, ο ψυχολόγος μπορεί να επιδιώξει (α) την ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση προγραμμάτων κατάρτισης σε βασικές ψυχολογικές δεξιότητες (π.χ. κατάρτιση νοσηλευτών στην παρέμβαση στην κρίση), (β) την εκτίμηση των αναγκών των εκπαιδευομένων, (γ) την αξιολόγηση της επίδοσης των εκπαιδευομένων.

Συμπερασματικά, η αναγκαιότητα της ΣΕΠΕ είναι αναμφισβήτητη και ζωτικής σημασίας για την επαγγελματική εξέλιξη του ψυχολόγου,

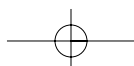

την άσκηση του επαγγέλματος σύμφωνα με υψηλές προδιαγραφές, την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας του έργου του και την επίδειξη αισθήματος ευθύνης απέναντι στη δημόσια ψυχική υγεία. Επιπλέον, η ΣΕΠΕ συνδέεται στενά με την δεοντολογική άσκηση του επαγγέλματος (The British Psychological Society [BPS], 2006a; BPS, 2006b).

Βέβαια, στη χώρα μας για να υπάρξει απαίτηση για ΣΕΠΕ θα πρέπει πρώτα να υπάρξουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις στον κλάδο των ψυχολόγων, δηλαδή να θεσπιστεί, να διαδοθεί και να εφαρμοστεί ένας κώδικας επαγγελματικής ηθικής και δεοντολογίας (Σύλλογος Ελλήνων Ψυχολόγων, 1997). Επ' αυτού, ο Νόμος 991/1979 για την άσκηση του επαγγέλματος του ψυχολόγου στην Ελλάδα προβλέπει μόνο την τήρηση της εχεμύθειας και του επαγγελματικού απορρήτου. Επίσης θα πρέπει να υπάρξει και το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο που να περιγράφει με λεπτομέρεια το έργο και τα επαγγελματικά καθήκοντα του ψυχολόγου. Ο ανωτέρω αναφερόμενος νόμος επιχειρεί μόνο μια γενική περιγραφή του έργου του ψυχολόγου, όπου στο άρθρο 1 αναφέρει ότι ο ψυχολόγος «ερευνά και αξιολογεί την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του ανθρώπου και εργάζεται με τις καθιερωμένες αρχές και μεθόδους της επιστήμης της Ψυχολογίας για την αξιοποίηση και βελτίωσή τους». Συνεπώς, η καθιέρωση της ΣΕΠΕ για τους ψυχολόγους και στη χώρα μας μπορεί να συμβάλλει στην αναβάθμιση των παρεχομένων υπηρεσιών ψυχικής υγείας, στη δια βίου μάθηση και στην επάρκεια άσκησης του επαγγέλματος.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Golding, L. & Gray, I. (2006a). Continuing professional development: A brief guide. *The Psychologist*, 19(9): 530-532.
- Golding, L. & Gray, I. (2006b). *Continuing Professional Development for Clinical Psychologists: A Practical Handbook*. Oxford: BPS & Blackwell.
- Σύλλογος Ελλήνων Ψυχολόγων (1997). *Κώδικες Δεοντολογίας για τους Ψυχολόγους στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- The British Psychological Society (2006a). *Code of Ethics and Conduct*. Leicester: BPS.
- The British Psychological Society (2006b). *National Occupational Standards for Psychology*. Leicester: BPS.

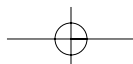

Πρακτικό Διημερίδας

Στις 11 και 18 Μαΐου 2006 στο Αμφιθέατρο του Νοσοκομείου Πειραιά «Μεταξά» πραγματοποιήθηκε Διημερίδα με θέμα τη Σύνδεση Νοσοκομείων-Πανεπιστημίου σε θέματα Μεταπτυχιακής κλινικής εκπαίδευσης των φοιτητών ψυχολογίας. Την Διημερίδα διοργάνωσαν ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας & Ψυχολογίας της Υγείας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (ΕΛΨΕ) και η Πανελλήνια Ένωση Νοσοκομειακών Ψυχολόγων (ΠΕΝΟΨΥ).

Επισημάνθηκε ότι (1) Στα Πανεπιστημιακά Προγράμματα Σπουδών Κλινικής Ψυχολογίας ή Ψυχολογίας της Υγείας υπάρχει υποχρεωτική πρακτική άσκηση των φοιτητών, διάρκειας 1500-2500 ωρών, που πραγματοποιείται σε φορείς που προσφέρουν ψυχολογικές υπηρεσίες. Μεταξύ αυτών των φορέων είναι τα Δημόσια Νοσοκομεία, τα Κέντρα Ψυχικής Υγείας ή τα Κοινωνικά Κέντρα. Όμως, απουσιάζει το νομοθετικό πλαίσιο ή οι σχετικές Υπουργικές αποφάσεις που καθορίζουν τις θέσεις ασκουμένων ανά φορέα, τη διαδικασία πιστοποίησης των φορέων που θα παρέχουν πρακτική άσκηση, αλλά και την αμοιβή και ασφαλιστική κάλυψη των εκπαιδευομένων (γεγονός που πρόσφατα επισημάνθηκε από το Σώμα Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης). Έτσι η υποχρεωτική πρακτική άσκηση γίνεται άτυπα, με την ανοχή ή «καλή θέληση» των διευθυντών των τομέων ψυχικής υγείας και των νοσοκομειακών ψυχολόγων και με την «ευαισθησία» σε εκπαιδευτικά θέματα των διοικήσεων των νοσοκομείων.

(2) Από το έτος 1997 έχει ψηφιστεί ο Νόμος 2519 (ΦΕΚ 165/21-8-97) στο άρθρο 43 του οποίου προβλέπεται η δημιουργία κλάδου ψυχολόγων ΕΣΥ. Βάσει αυτού, συνιστώνται θέσεις κλάδου ψυχολόγων ΕΣΥ διαβαθμιζόμενες σε θέσεις Διευθυντών ψυχολόγων, ψυχολόγων Α', Β' και Γ'. Όμως η έκδοση κοινών υπουργικών αποφάσεων ή προεδρικών διαταγμάτων (που προβλέπει το άρθρο 44) για τη σύσταση κατά νοσοκομείο αυτών των θέσεων και τη διαδικασία προκήρυξης και πλήρωσης των παραπάνω θέσεων, τα απαιτούμενα προσόντα, τη διαδικασία βαθμολογικής εξέλιξης και τη διαδικασία ένταξης των υπηρετούντων ψυ-

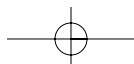

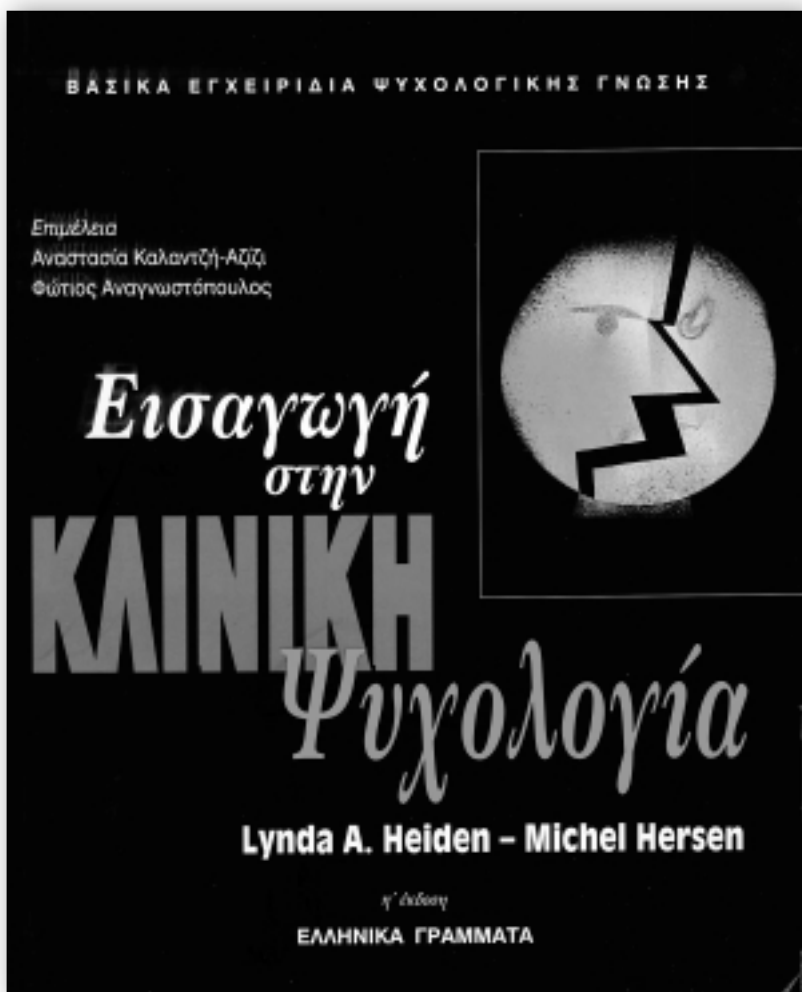

χολόγων, δεν έχει εδώ και 10 χρόνια ενεργοποιηθεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει συντονισμός του έργου των νοσοκομειακών ψυχολόγων, να μην υπάρχουν προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, να παρατηρείται στασιμότητα στην κατεύθυνση της αναβάθμισης των παρεχομένων από τη δημόσια περίθαλψη ψυχολογικών υπηρεσιών.

Για τη ρύθμιση αυτών των θεμάτων, από τη Διημερίδα προέκυψε ότι υπάρχει άμεση ανάγκη:

- (1) Να **ενεργοποιηθούν** τα άρθρα 43 και 44 του Νόμου 2519/97, να ενταχθούν οι νοσοκομειακοί ψυχολόγοι στο ΕΣΥ και να δημιουργηθούν αυτοτελείς ψυχολογικές υπηρεσίες με δική τους ιεραρχική διάρθρωση.
- (2) Να **θεσμοθετηθεί** η πρακτική άσκηση των κλινικών μεταπτυχιακών φοιτητών ψυχολογίας.
- (3) Να δοθούν **κίνητρα** (επιστημονικά, οικονομικά, θεσμικά) στους ψυχολόγους-επόπτες της πρακτικής άσκησης στα Νοσοκομεία, ΚΨΥ ή κοινοτικά κέντρα.
- (4) Να δοθεί δυνατότητα απόκτησης, μετά το πτυχίο ψυχολογίας, επιπλέον προσόντων, μέσω **ειδικοτήτων** ή **ειδικεύσεων** κλινικού ψυχολόγου, ψυχολόγου της υγείας, ή ψυχολόγου υπηρεσιών υγείας ενηλίκων και παιδιών.
- (5) Να αναδιαρθρωθούν οι προπτυχιακές σπουδές ψυχολογίας, ώστε η **πρακτική άσκηση** που περιλαμβάνεται σε αυτές να είναι μεγαλύτερης διάρκειας και πιο ουσιαστική.
- (6) Να καθοριστεί αναλυτικά το έργο του ψυχολόγου στα διάφορα πλαίσια και να τεθεί σε εφαρμογή ο **Κώδικας Δεοντολογίας** για την άσκηση του επαγγέλματος του ψυχολόγου, που να περιλαμβάνει και ζητήματα άσκησης ψυχοθεραπείας από τους ψυχολόγους (π.χ. ανώτατος αριθμός ασθενών ανά εργάσιμη ημέρα, κατοχύρωση δικαιωμάτων του ασθενούς, κλπ).
- (7) Να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στα ζητήματα προσφοράς **εθελοντικής εργασίας** των ψυχολόγων, ιδίως όταν η εργασία αυτή αποτελεί προϊόν πιέσεων ή συναλλαγής.
- (8) Να εκπροσωπηθούν οι ψυχολόγοι στο Κεντρικό Συμβούλιο Υγείας (**ΚΕΣΥ**).

Ελληνικά
Γράμματα

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

επιστημονική επιμέλεια
ΜΑΡΙΑ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΛΕΦΤΑΡΑΣ

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

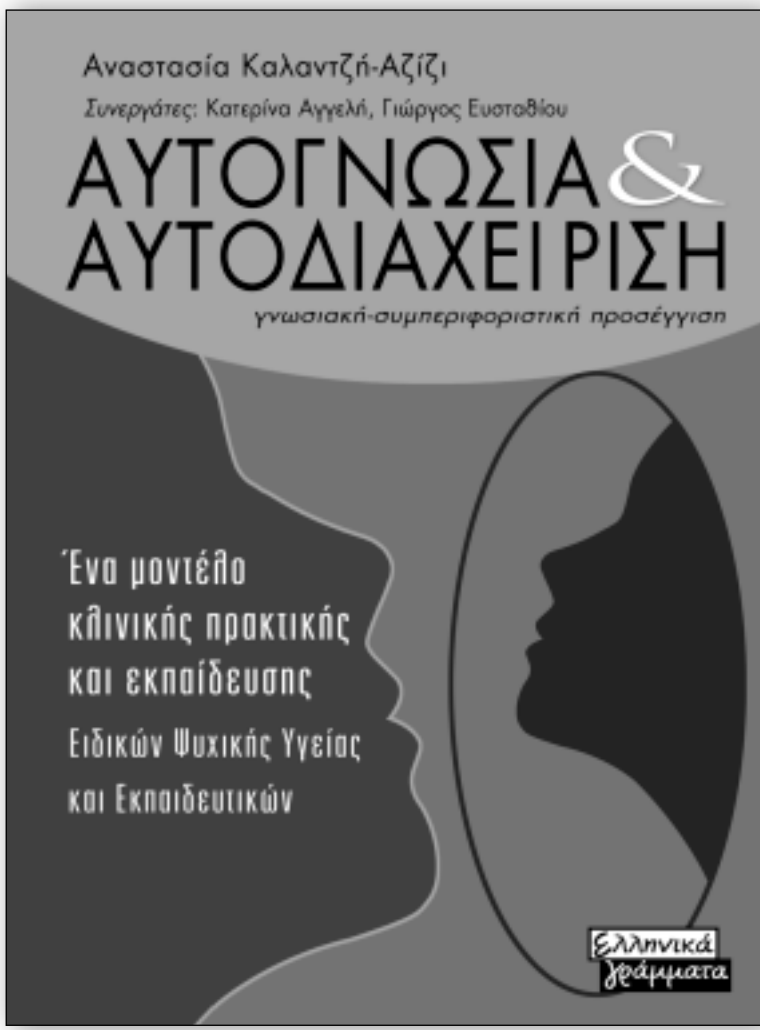
Ελληνικά
Παιδείας

Βιβλιοπωλείο

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-fax: 2103817826

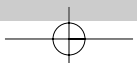
Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 2103302033 - fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 546 27 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310500035 - fax: 2310500034
- Μαζωνός 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: 2610620384 - fax: 2610272072

Ελληνικά
Γράμματα

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

M. Robin DiMatteo • Leslie R. Martin

Εισαγωγή στην ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ της ΥΓΕΙΑΣ

Επιστημονική επιμέλεια
Φώτιος Αναγνωστόπουλος
Γρηγόρης Ποταμιάνος

Βιβλιοπωλείο

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-fax: 2103817826

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 2103302033 - fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 546 27 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310500035 - fax: 2310500034
- Μαϊζώνας 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: 2610620384 - fax: 2610272072

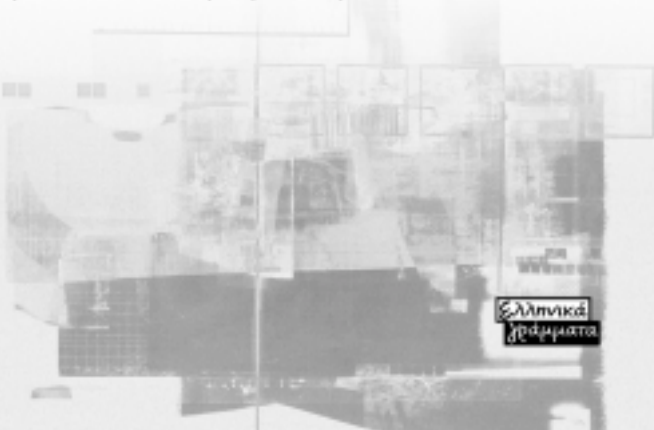

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΡΟΥΣΣΟΥ και
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΦΡΑΝΣΙΣ
(επιστημονική επιμέλεια)

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΓΝΩΣΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Σταθμισμένα ερωτηματολόγια
για την κλινική πράξη και έρευνα

Ελληνικά
Γράμματα

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

Α. ΚΑΛΑΝΤΖΗ-ΑΖΙΖΙ, Κ. ΑΓΓΕΛΗ, Γ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Ελληνική Κλίμακα Αξιολόγησης της ΔΕΠ/Υ-IV

Κλίμακα για Γονείς
Κλίμακα για Εκπαιδευτικούς

Στάθμιση της ADHD Rating Scale-IV

των G.J. DuPaul, T.J. Power,
A.D. Anastopoulos & R. Reid

Βιβλιοπωλείο

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-fax: 2103817826

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 2103302033 - fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 546 27 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310500035 - fax: 2310500034
- Μαζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: 2610620384 - fax: 2610272072

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

ΠΡΩΤΕΣ ΒΟΗΘΕΙΕΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Ένας οδηγός για τις ψυχικές διαταραχές και την αντιμετώπισή τους
με το γνωσιακό-συμπεριφοριστικό μοντέλο ψυχοθεραπείας

Επιστημονική επιμέλεια
Κωνσταντίνος Ευθυμίου • Αθανασία Μαυροειδή
Ευθυμία Παυλάτου • Αναστασία Καθονιά-Αζία

Ελληνικά
γράμματα

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

Βιβλιοπωλείο

• Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-fax: 2103817826

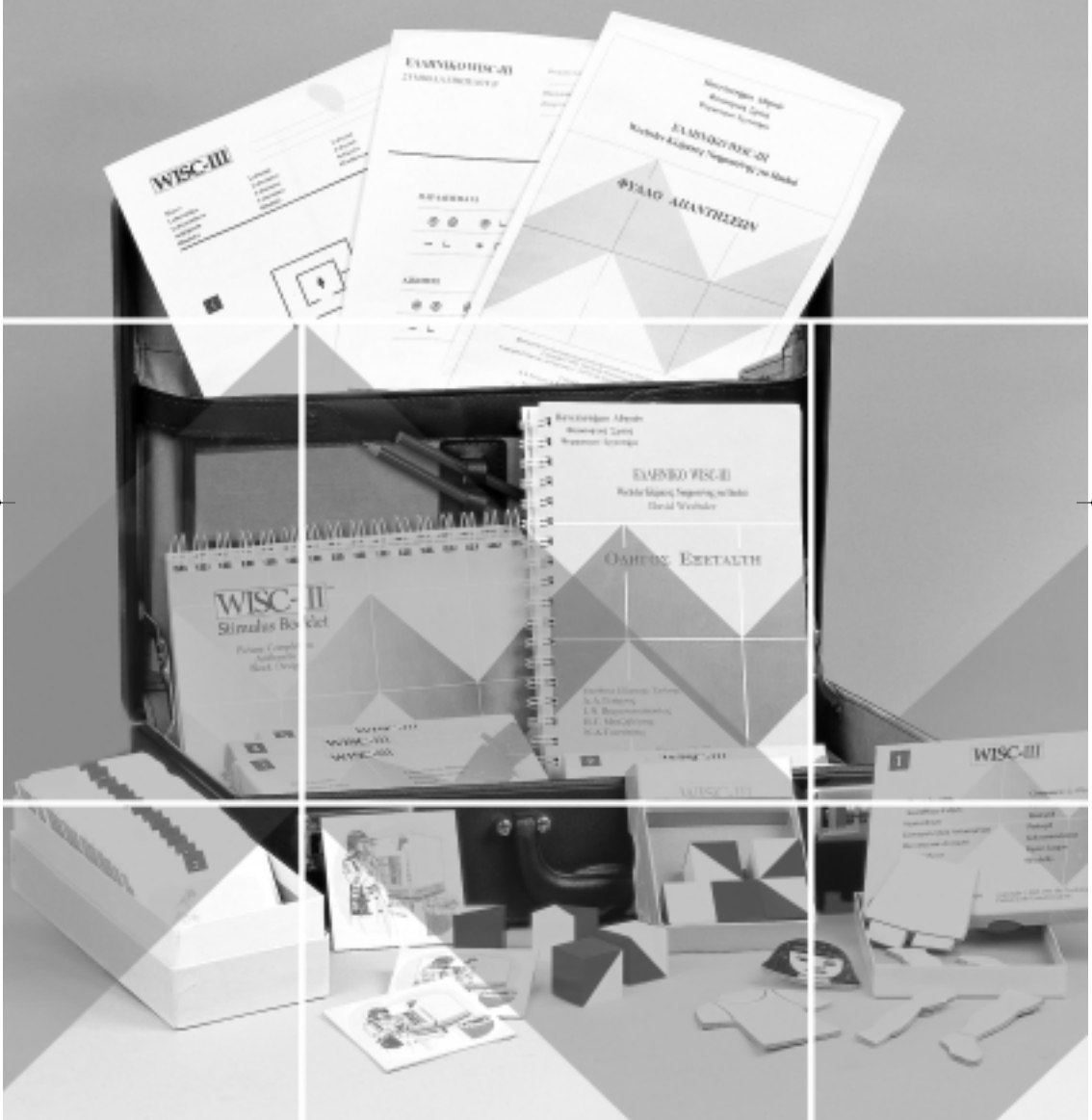
Κεντρική διύθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 2103302033 - fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 546 27 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310500035 - fax: 2310500034
- Μαϊζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: 2610620384 - fax: 2610272072

D. Weschler
(Υπεύθυνοι ελληνικής έκδοσης Δ. Γεώργας, Ι.Ν. Παρασκευόπουλος,
Η.Γ. Μπεζεβέγκης, Ν.Δ. Γιαννίτσας)

Ελληνικό WISC-III

Ελληνικά
Γράμματα

Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

